

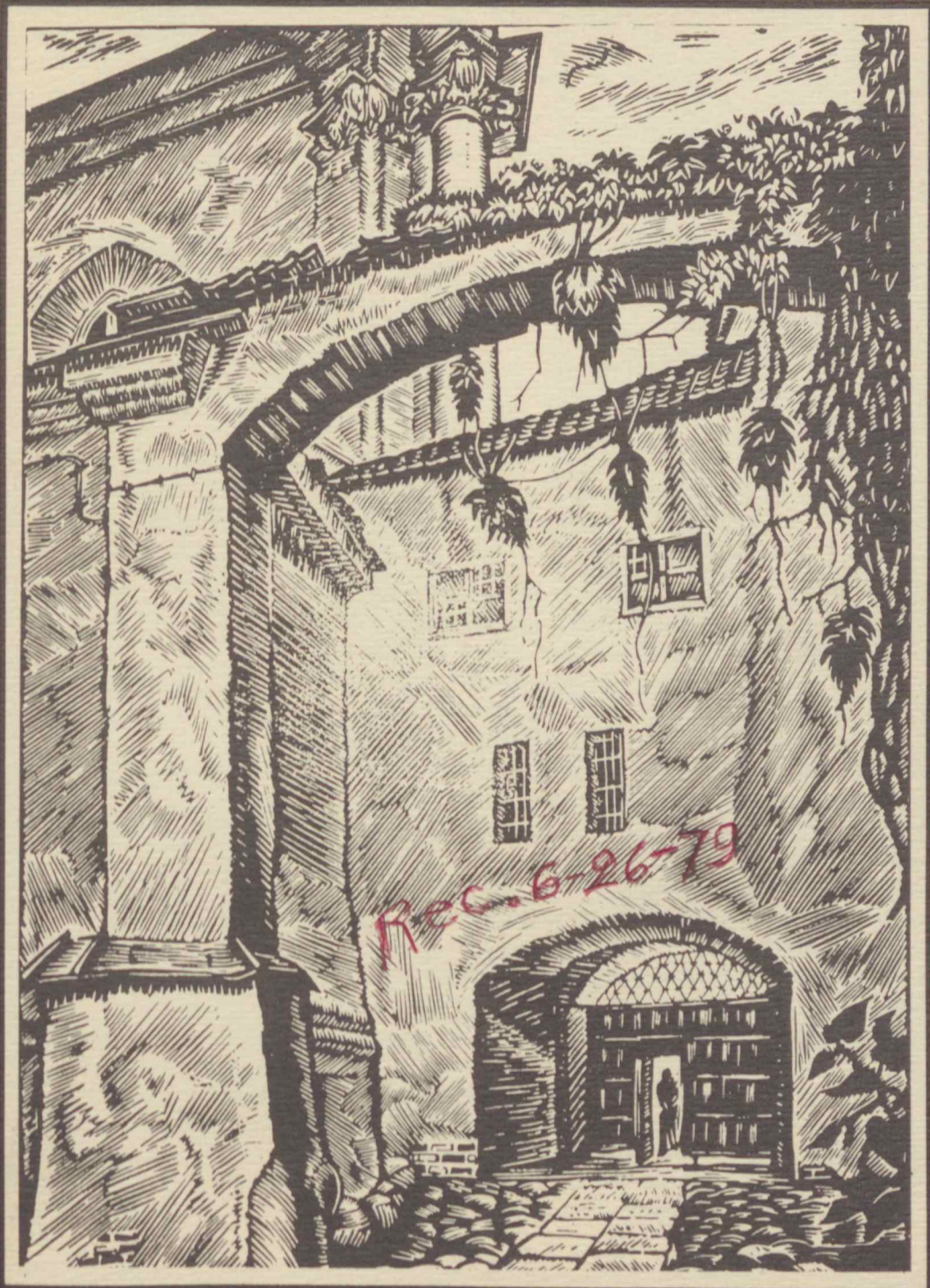
ŠVILIESA

Powell A. J.
6117 So. Tripp Ave.
Chicago, Ill. 60629

19

NO. 2

BALANDIS - CEGUZES - BRZELIS, 1979 M.

REC. 6-26-79

Received 6-26-79

VILNIAUS UNIVERSITETO KIEMAS

TSRS liaudies dailininko Jono Kuzminskio iliustracijys

ŠVIESA
The *Light*

Prenumeratos kaina metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redaktorius Antanas Bimba

NO. 2

BALANDIS—GEGUŽIS—BIRŽELIS [APRIL-MAY-JUNE] 1979 M.

XXXXVI

TURINYS

Garbingas Vilniaus universiteto jubiliejus. Jonas Kubilius	3
Vilniaus universitetui. Kęstutis Balčiūnas. Eilėraštis	7
Vilniaus universitetas. Odė. Jonas Graičiūnas. Eilėraštis.	7
Vilniaus universiteto lituanistų kalbotyros darbai. A. Pupkis	8
Bendradarbiavimo tikslas—sveikata. V. Petrauskaitė.	10
Pažinimo medis. II Vivat Academia! Justinas Marcinkevičius. Eilėraštis.	12
Literatūros mokslas Vilniaus universitete pokario metais. Vincas Kuzmickas.	13
Druskininkų kurorte. Albina Gudynienė. Eilėraštis	15
Vilniaus universitetas ir pažangieji JAV lietuviai. Laurynas Kapočius.	16
Diena Saulėtekio alėjoje. A. Norvaišas.	19
Proletarinės literatūros almanachas "Atžalos". B. Raguotis.	20
Filosofinės minties paveikslai. Bronius Jauniškis.	22
Lietuva. Jonas Strielkūnas. Eilėraštis.	24
Į rūką viskas pasinėrė. Paulius Drevinis. Eilėraštis.	24
Petras Cvirka ir Amerikos lietuviai. L. Antanaitis.	25
Nidoj. Algina Gudynienė. Eilėraštis.	27
Žvaigždė. G. S. Eilėraštis.	27
Dėl Lietuvių meno sąjungos ištakų ir pradžios. Antanas Aukštaitis.	28
Jaunystę šlovina studentiška daina. Gražina Liūkaitytė.	31
Vasaros vakaras. Kazys Ereminas. Eilėraštis.	32
Pabudimas iš miego. Alfonsas Maldonis. Eilėraštis.	32

Garbingas Vilniaus universiteto jubiliejus

JONAS KUBILIUS
rektorius

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko universitetas švenčia 400 metų sukaktį. Jis—seniausia aukštoji mokykla Tarybų Sąjungoje. Įkurtas 1579 metais, Universitetas buvo vienintelė aukštojo mokslo įstaiga Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir turėjo didelę įtaką intelektualiniam Lietuvos ir kaimyninių kraštų gyvenimui. Jo istorija sudėtinga kaip ir krašto istorija. Universiteto kultūrinis vaidmuo kito priklausomai nuo to, koku mastu jame stiprėdavo pažangios idėjos—tie brangūs šviesos spinduliai, kurie rodė kelią į ateitį, žadino viltį tikėti žmogaus jėgomis, jo kovos su priespauda ir prietarais pergale.

Aukštojo mokslo židiny s neįkuriamas vienkartinis mostu ar įsakymu. Veikė sudėtingos ekonominės, politinės ir kultūrinės sąlygos, iškėlusios aukštosios mokyklos Lietuvoje būtinumą.

Taip 1570 metais, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui leidus, Vilniuje įkuriama kolegija, kuriai vadovauti imasi jėzuitai. Kolegijoje komplektuojama biblioteka, vėliau tapusi Universiteto bibliotekos pagrindu (jos 400 metų sukaktį šventėme 1970 metais). O 1579 metų balandžio 1 dieną vietoj kolegijos įsteigiamas Universitetas—Academia et universitetas Vilnensis.

Nepaisant kai kurių nepalankių aplinkybių, Vilniaus Alma mater jau pirmuoju savo veiklos laikotarpiu pasiekė nemažų laimėjimų.

Į Universitetą patraukė jaunimas iš labai plataus Šiaurės, Rytų ir Vidurio Europos regiono. Greta lietuvių, čia studentų tarpe buvo rusų, baltarusių, ukrainiečių, lenkų, latvių, vokiečių, švedų, suomių, čekų, ispanų, portugalų, anglų, net žydų, kuriems anais laikais į kitas mokyklas paprastai nebuvo leidžiama stoti. Tai aiškinama tuo, kad Vilniaus universitete, kaip ir kitose Europos aukštosiose mokyklose, buvo dėstoma lotynų kalba, o jo vadovybė, siekdama savo tikslų, nedarydavo kliūčių, kai į filosofijos fakultetą norėdavo stoti kitų tautybių atstovai. Dėl šių aplinkybių jau 1618/19 mokslo metais Universiteto studentų skaičius pasiekė 1210.

Vilniaus Valstybinio universiteto rektorius, akademikas, Socialistinio Darbo Didvyris Jonas Kubilius.
M. Kuraičio nuotrauka

Norinčių įstoti į Vilniaus universitetą būdavo labai daug dar ir dėl to, kad čia dėstė geri specialistai. Iš pradžių visi jie atvykdavo iš kitur—Italijos, Lenkijos, Ispanijos, Vokietijos ir kitų šalių. Kai kurie iš jų čia taip tvirtai prigijo, kad netgi išmoko lietuvių kalbą.

Iš svetur atvykę profesoriai netrukus išugdė daug talentingų specialistų, kurie idėjų drąsumu ir mokslinių žinių gilumu neatsiliko nuo savo mokytojų. Pavyzdžiui, vienas tokių Universiteto auklėtinių, tapęs XVII amžiaus pradžioje matematikos profesoriumi, Osvaldas Krigeris, ir jo mokiniai (Jonas Rudamina Dusetiškis, Albertas Diblinskis ir kiti) astronomijos paskaitose atvirai kalbėjo apie Mikalojų

Vilniuje, Kalnų parke, koncertuoja Vilniaus universiteto dainų ir šokių liaudies ansamblis.
M. Baranausko nuotr.

Koperniką, iš esmės rėmė jo pažiūras apie Saulės sistemą. Manoma, kad žinomas artilerijos specialistas Kazimieras Semenavičius, kuris 1650 metais Amsterdame išleistoje knygoje "Didysis artilerijos menas" pirmą kartą išdėstė daugelio pakopų raketos idėją, taip pat buvo mūsų Universiteto auklėtinis. Ši knyga buvo išversta į prancūzų, anglų, vokiečių bei danų kalbas ir ilgą laiką buvo vartojama kaip vadovėlis. 1753 metais Universitete įkurta pirmoji Rytų Europoje astronomijos observatorija, kuri savo mastu ir įrengimais, daugelio nuomone, prilygo garsiajai Grinvičo observatorijai. Ją gerai žinojo visi Europos mokslininkai, vilniškių stebėjimų rezultatus spausdino garsūs astronomijos žurnalai.

Tačiau didžiausi to laikotarpio laimėjimai buvo susiję su humanitariniais mokslais. Ypač pajėgi buvo filologija. Vilniaus universiteto auklėtinis Miletijus Smotrickis parašė ir išleido 1619 metais Lietuvoje gramatiką, kurią M. Lomonosovas po šimto metų pavadino "moky-tumo vartais." Kitą auklėtinį, o vėliau profesorių Kazimierą Sarbievijų jo amžininkai Europoje XVII amžiaus pradžioje vadino "sarmatų

Horacijumi." Jo poezijos rinkinys lotynų kalba pirmą kartą išspausdintas Kelne (1625), vėliau įvairiuose miestuose susilaukė maždaug 60 leidimų. Vienam leidimui (1632) titulinį lapą sukūrė P. P. Rubenas. Lietuvoje Sarbievijus garsėjo kaip didelis retorikos žinovas. XVII amžiuje savo veikalais, parašytais lotynų kalba, pasižymėjo Sarbievijaus mokinęs lietuvis Žygimantas Liauksminas.

Universitetas suvaidino žymų vaidmenį formuojant lietuvių literatūrą ir vystant lietuvių kalbą. Jo spaustuvėje 1593 metais buvo išleista viena pirmųjų lietuviškų knygų Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje—M. Daukšos "Katekizmas." Su Universitetu susijęs visas Konstantino Sirvydo, pirmojo lietuviško žodyno "Dictionarium trium linguarum" autoriaus gyvenimas. K. Sirvydas buvo Universiteto profesorius, pirmasis lietuvių kalbininkas.

Po 1773 metų, kai Lietuvos ir Lenkijos mokyklos perėjo valstybinės organizacijos—Edukacinės komisijos—žinion, Vilniaus universitetas buvo reorganizuotas ir jam atsivėrė naujos galimybės. Buvo vystoma medicina, gamtos mokslai, chemija, teisės ir istorijos

Smuglevičiaus salėje vyksta rektorato posėdis.

mokslai: Universitetui pavedama vadovauti viso krašto švietimui. Dar glaudesni tapo jo moksliniai ryšiai su Vakarų Europos universitetais ir mokslinėmis įstaigomis.

1775 metais Lietuva prijungiama prie Rusijos imperijos, Edukacinė komisija nustoja gyvavusi. 1803 metais Vilniaus universitetas reorganizuojamas į Imperatoriškąjį universitetą. Prasideda klestėjimo laikotarpis.

Nedideliame straipsnyje neįmanoma suminėti visų Universiteto XIX amžiaus pradžios mokslinių laimėjimų. Jis buvo žinomas kaip vienas iš didžiausių Rusijos imperijos mokymo įstaigų medicinos kadrąms rengti, kaip sveikatos apsaugos organizatorius. Gamtos mokslų istorikai gali papasakoti daug įdomaus apie jo profesorius, kurie laikėsi evoliucinių pažiūrų į gamtą. Sukurta architektūros paminklų, kuriais žavimės ir šiandien. Didelę įtaką jaunimo protui ir skoniui darė istorikai J. Lelevelis, I. Onacevičius ir filologas G. E. Grodekas.

Iš Vilniaus universiteto išėjo daug įžymių mokslininkų, literatų, visuomenės veikėjų: Adomas Mickevičius, Julius Slovackis, Juozas Ignacas Kraševskis, Kondratovičius . . . Nuo Universiteto neatsiejamas vadinamasis "mokytojų žemaičių" sąjūdis, iškėlęs nemažą lietuvių švietėjų, literatų, istorikų: Simoną Daukantą, Simoną Stanevičių, Kajetoną Nezabitauskį, Silvestrą Valiūną, Teodorą Narbutą . . .

Vilniaus universiteto auklėtinis Ignas Domeika mokslo darbais pagarsėjo Pietų Amerikoje, buvo Santjago universiteto steigėjas ir ilgameitis rektorius.

Vilniaus universitetas pirmajame XIX amžiaus ketvirtyje turėjo visas prielaidas toliau augti, tačiau 1832 metais caro valdžia smurtu nutraukė jo veiklą: tai buvo bausmė už studentų dalyvavimą 1830-1831 metų sukilime. Kai kurių Universiteto fakultetų pagrindu buvo įkurtos dvi akademijos—Medicinos bei chirurgijos ir Dvasinė. Bet kadangi ir jose laikėsi

senoji "maištaujanti dvasia," 1842 metais buvo uždaryta pirmoji, o 1844 metais antroji perkelta į Peterburgą. Taip Vilnius ir visa Lietuva liko be savo mokomojo, mokslinio ir kultūrinio centro.

Kelios Lietuvos visuomenės kartos, įvairūs jos sluoksniai kovojo už Universiteto atkūrimą. Tačiau šis siekimas buvo įgyvendintas tik Lietuvoje įkūrus Tarybų valdžią. 1919 m. kovo 13 d. respublikos vyriausybė, vadovaujama Vinco Mickevičiaus Kapsuko, kurio vardu pavadinta mūsų aukštoji mokykla, išleido dekretą "Dėl Darbo universiteto Vilniuje atidarymo." Imtasi konkrečių priemonių, kad Universitetas rudenį galėtų pradėti veikti. Tačiau netrukus ponų Lenkijos legionai okupavo Vilnių, atplėšė jį nuo Lietuvos. 1919 metų rudenį Lenkijos valdžia Vilniuje atidarė Stepono Batoro universitetą, kuris gyvavo iki 1939 metų rudens.

Žymi dalis lietuvių inteligentų, kurie buvo pasirengę įgyvendinti V. Kapsuko dekretą, persikėlė į Kauną. Jų iniciatyva 1920 metais čia ėmė veikti privatūs Aukštieji kursai. Po dvejų metų jie buvo pertvarkyti į Lietuvos Valstybinį universitetą. Taigi vilniečiai inteligentai sudarė Kauno universiteto branduolį ir tapo grandimi, siejusia abu Universitetus. Šie ryšiai sustiprėjo po 1939 metų, kai Tarybų Sąjunga gražino Vilnių Lietuvai ir iš Kauno buvo perkelti į Vilnių keli fakultetai, o kartu su jais grįžo dalis profesorių, bendradarbiavusių su V. Kapsuku steigiant Darbo universitetą.

1940 metais, kai Lietuvoje buvo atkurta Tarybų valdžia, Universitetą pradėta pertvarkyti į tarybinę aukštąją mokyklą. Bet karas, hitlerinė okupacija labai sutrukdė jo normalią veiklą. 1943 metais fašistai uždarė Universitetą. Tik Tarybinei armijai 1944 m. liepos 13 d. išvadavus Vilnių iš hitlerinės okupacijos, Universitetas stojo į tiesų ir platų žengimo į priekį kelią.

Universiteto pokario metus galima pavadinti atgimimo ir spartaus augimo laikotarpiu. Šiuo metu jame mokosi maždaug 16,500 studentų. (Priminsime, kad Lietuvoje, turinčioje 3,3 milijono gyventojų, veikia 12 aukštųjų mokyklų, kuriose studijuoja 65 tūkstančiai vaikinių ir merginų). Per visą pokario laiką Universitetas parengė 37,000 specialistų. Didžioji dauguma studentų—darbininkų ir valstiečių vaikai. Pagrindinė dėstomoji kalba—lietuvių (atvykusiems iš kitų respublikų ir vietiniams gyvento-

jams, nemokantiems lietuvių kalbos, veikia kelios grupės, kuriose dėstoma rusų kalba).

Šiuo metu Universitetas turi 13 fakultetų ir 102 katedras, kuriose rengiami 30 specialybių (70 specializacijų) darbuotojai. Aukštos kvalifikacijos specialistams—mokslių kandidatams—rengti veikia aspirantūros skyrius.

Nemaža yra pasiekę mūsų mokslininkai, garbingai tęsdami ilgaamžės Universiteto tradicijas. Išryškėjo keletas mokslinių krypčių, kurių plėtojimui nukreiptos pagrindinės jų pastangos.

Ypač ryškių laimėjimų pasiekė matematikai. Jie vaisingai darbuojasi tokiose srityse kaip skaičių teorija, tikimybių teorija, geometrija, funkcijų teorija, kuria algoritmus ir programas puslaidininkų fizikos, chemijos, medicinos, gamybos valdymo uždaviniams spręsti. Universiteto fizikai teoriškai ir bandymais tiria atomų ir molekulių spektrus. Labiausiai išvystyta lazerių ir puslaidininkų fizika.

Kalbininkai pripažįsta, kad pasauliniu baltų kalbų (lietuvių, latvių, prūsų) tyrimų centru pastaruoju metu tapo Vilnius. Šioje srityje didelių nuopelnų turi mūsų Universitetas, kuriame veikia lietuvių kalbos, lietuvių literatūros ir baltų filologijos katedros. Šių katedrų nariai dirba didelį mokslinį darbą, tirdami dialektologiją, istorinę gramatiką, literatūrinę lietuvių kalbą.

Universiteto medikai ypač sėkmingai darbuojasi tokiose srityse, kaip širdies chirurgija, gastroenterologija, pulmonologija, transplantologija, atlieka fundamentalius tyrimus eksperimentinės ir klinikinės farmakologijos srityje.

Nuo 1951 metų Universitetas kartu su kitomis mokslinėmis įstaigomis leidžia "Lietuvos matematikos rinkinį," "Lietuvos fizikos rinkinį" (nuo 1974 metų šis leidinys Jungtinėse Amerikos Valstijose verčiamas į anglų kalbą), tarptautinį filologijos leidinį "Baltistica." Be to, leidžiama "Kalbotyra," "Literatūra," "Teisė," "Biologija," "Geografija," "Geologija," "Ekonomika," "Mūsų kalba" ir kiti.

Dideli moksliniai darbai padeda plėsti Universiteto ryšius su įvairiomis aukštosiomis mokyklomis Tarybų Sąjungoje ir užsienyje. Šie ryšiai labai įvairūs: pradedant studentų ir aspirantų siuntimu mokytis ir baigiant didelių bendrų mokslinių temų gvildenimu. Ypač glaudžiai bendradarbiaujame su Maskvos M. Lomonosovo, Leningrado A. Ždanovo, Latvijos P. Stučkos universitetais, taip pat su Lenkijos, Vokietijos Demokratinės Respublikos, Čekoslo-

vakijos, Vengrijos universitetais. Universiteto mokslinė biblioteka, keisdama literatūra su šimtais pasaulio bibliotekų, kartu yra SNO, JUNESKO ir Pasaulinės sveikatos apsaugos organizacijos bibliotekų deponitorė.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko universitetas švenčia savo keturių šimtų metų jubiliejų didžiudamasis šimtametėmis tradicijomis, džiaugdama savo laimėjimais, kurie sudaro tvirtą tolesnės pažangos pagrindą. Todėl mes užtikrintai žvelgiame į savo Alma mater ateitį ir esame pasirengę visomis jėgomis stengtis, kad ši ateitis pateisintų mūsų tautos viltis.

Vilniaus universitetui

Ant tavo sienų laiko raštą
Skaičiavo amžiai keturi.
Kai tu švieti gimtą kraštą.
Esi Lietuvos židiny.

Tu mums davei daug mokslo vyrų
Ir daugel moterų šaunių,
Jų mokslo darbus jau patyrė
Daugybė užsienio šalių.

Tu mokslo mums esi šventovė,
Tu Alma Mater mums esi,
Žydėk per amžius, kaip lig šiolei,
Garbingas mokslo židiny!

Kęstutis Balčiūnas

Vilniaus universitetas

ODĖ

Pro baudžiavas, lažus, scholastikos tamsynę
Švieteį lyg švyturys jau amžiai keturi,
O tavo pažangos net smurtas nesumynė,—
Dabar tu deimanto visom šviesom žėri:
Viduramžių rūdis ir burtus nusiploves,
Tu Lietuvai kaupi laimėjimų naujoves!

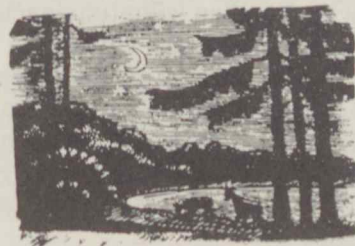
Jau daugeliui kartų savas duris tu vérei
Nuo prietarų ieškot tikros tiesos čionai:
Neišsibaigiančiam kitiems nešimui gėrio
Čia šviesdavo žvaigždė idėjos ir menai,
Ir neužgesdavo maištingoji šlovė,
Ne kartą deginta laužuos autodale!

Tau ši diena akis galutinai pratrėnė,
Todėl skvarbiau žvelgi, plačiau, toliau matai,
Kasdien širdim giliau įaugi į gimtinę,
Ir amžių būvio čia rėsti tau pamatai
Jau liko per ankšti siekimams ir idėjai,
Pabudo galių daug tavų, kai praregėjai!

O Alma Mater, mūsų Universitete,
Klestėk, sklisk atžalas po klasikos sparnais,
Kad šviestų rytdienai, kaip ir lig šiol jos švietė,
Daina, pažinimu, siekimais ir menais!
Jaunimas mūsų kaip Vilnia—gyvybės nervas!—
Tešlovina tave metaforom Minervos!

Tebūnie prakeikta šlovė karų ir kardo,
Tava—išaukštinta: ji spindi išmintim
Tau leista bus ilgai—net ir po mūsų vardo,
Jam pasitraukus po kelmis šaknų rimtin
(Lenktynių finišo pailsus nuo kovos)—
Pasauliui garsinti: čia vardas—Lietuvos!

Jonas Graičiūnas

Vilniaus universiteto lituanistų kalbotyros darbai

A. PUPKIS

filologijos, kandidatas, Vilniaus universiteto
Lietuvių kalbos katedros docentas

Vilniaus universitetas, švęsdamas garbingą savo įkūrimo 400 metų jubiliejų, teisėtai didžiuojasi ir savo lietuvių kalbos mokslininkų darbais. Daugelis tų darbų gražiai praturtino visą lietuvių kultūrą, ne vienas iš jų autorių šiandien plačiai žinomas visame kalbos mokslo pasaulyje. Tarybų valdžios metais Vilnius tapo pasaulinės baltistikos ir lituanistikos centru, ir čia lemiama žodį tarė Vilniaus universitetas.

Vilniaus universitetas, daręs didžiulę mokslinę, kultūrinę ir pedagoginę įtaką Europos ir viso pasaulio mokslo, kultūros ir pedagogikos minčiai, deja, lietuvių kalbos katedros neturėjo daugiau kaip tris su puse šimtmečio. Kaip žinoma, 1882 m. Lietuvos šviesuolių mėginimas tokią katedrą steigti nebuvo įgyvendintas. Tik 1939 m. iš Kauno į Vilnių buvo perkeltas Humanitarinių mokslų fakultetas ir kartu su tuo pirmą kartą Universiteto istorijoje atsirado Lietuvių kalbos katedra. Taigi šįmet minime ir tos katedros keturių dešimčių metų jubiliejų.

Prasidėjusį katedros darbą sužlugdė karas. Pokario metais viską reikėjo pradėti iš naujo. Prof. Juozas Balčikonis suburia naują kolektyvą (J. Kruopas, J. Senkus, E. Samaniūtė), katedra greitai auga. 1952 m. apginama pirmoji mokslų kandidato disertacija (J. Kruopas), o po 15 metų jau ginamos daktaro disertacijos. Nuo 1958 m. katedra ima leisti mokslo darbų rinkinį „Kalbotyra,“ 1965 m. įkuriamas tarp-tautinis „Baltistikos“ žurnalas, o nuo 1968 m. pradedami leisti kalbos sekcijos sąsiuviniai, vėliau pavadinti „Mūsų kalbos“ vardu.

1973 m. išaugusi katedra buvo padalyta į dvi: Baltų filologijos ir Lietuvių kalbos. Abi katedros koordinuoja savo darbą, abi rūpinasi specialistų rengimu. Savo mokytojais abiejų katedrų narius šiandien laiko tūkstančiai respublikos lituanistų, dirbančių vidurinėse ir aukštosiose mokyklose, mokslo tiriamosiose įstaigose. Tai gerai parengti humanitarinio profilio specialistai, gavę universalų išsilavinimą. Jų poreikis visose gyvenimo srityse yra tikrai didelis. Dabar į I kursą kasmet priimama po 100 lituanistų.

Universiteto kalbininkai šiandien tiria bemaž

visų lietuvių kalbos mokslo sričių problemas. Plačiai verčiama istorinės gramatikos vaga. Dideli nuopelnai čia pridera velioniui profesoriui Jonui Kazlauskui. Jo gausūs straipsniai davė pagrindą kapitaliniam veikalui „Lietuvių kalbos istorinė gramatika (kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis)“ (1968). Daug atradimų šioje srityje yra padaręs dabartinis Lietuvių kalbos katedros vedėjas profesorius Zigmas Zinkevičius.

Baltų filologijos katedros vedėjas, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos akademikas ir Mainzo (VFR) Mokslų akademijos narys korespondentas, profesorius Vytautas Mažiulis—visame pasaulyje žinomas indoeuropistas, žymiausias prūsų kalbos tyrėjas. Jo knyga „Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (deklinacija)“ (1970)—svarus įnašas į indoeuropiečių, baltų ir lietuvių istorinę gramatiką. Prof. Mažiulis yra išleidęs „Prūsų kalbos paminklus“ (1966), dabar baigia didelį darbą—prūsų kalbos tekstų analizę ir etimologiją.

Į baltistikos barus gražiai įsitraukęs doc. Jonas Kabelka, žymiausias latvių kalbos specialistas Lietuvoje, dabar rašantis baltų filologijos įvado vadovėlį. Ypač plačiai žinomas jo vadovėlis „Latvių kalba,“ išėjęs 1975 m. O 1977 m. kartu su J. Balkevičium išleido didelį (apie 42,000 žodžių) „Latvių-lietuvių kalbų žodyną.“ Darbų iš istorinės indoeuropiečių, baltų ir lietuvių fonetikos ir gramatikos yra parašę prof. J. Palionis, doc. A. Girdenis, filol. kand. R. Venckutė. Plačiai žinomos prof. V. Urbučio etimologijos (žodžių kilmės aiškinimai).

Universiteto lituanistai teisėtai didžiuojasi, kad Lietuvių kalbos katedroje galutinai susiformavo palyginti nauja kalbos mokslo šaka—bendrinės kalbos istorija. Sėkmingai šioje srityje darbuojasi tos disciplinos veteranas prof. Jonas Palionis ir prof. Zinkevičius. Šalia Zinkevičiaus lietuvių pavardžių tiriamojo darbo (1977 m. išėjo knyga „Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje“) minėtina jo studija apie Mažvydo kalbą ir darbas apie trijų bendrinės kalbos formų egzistavimą Lietuvoje XVII-XVIII a.

Vilniaus universiteto senųjų rūmų restauruotame kampe. A. Brazaičio nuotr.

Prof. Zinkevičius yra ir žymiausias lietuvių kalbos tarmių specialistas. 1966 m. išėjusi jo "Lietuvių dialektologija" apibendrina visus ligšiolinius mūsų dialektologijos tyrimus. Produktiviai tarmių fonetikos tyrimo srityje dirba doc. Aleksas Girdenis. Jo baigiama monografija apie vienos žemaičių šnektos fonologinę ir fonetinę sistemą yra visai naujas savo metodologija darbas lietuvių kalbotyroje.

Iš dabartinės bendrinės lietuvių kalbos aprėpiamos bemaž visos jos sritys. Visoje Lietuvoje žinomos doc. Adelijos Laigonaitės akcentologijos knygos, doc. Aldonos Paulauskienės gramatikos darbai. Doc. Evalda Jakaitienė įteikė leidyklai platų lietuvių leksikologijos vadovėlį. Sintaksei savo darbus skiria docentai J. Žukauskaitė, J. Balkevičius ir V. Labutis.

Ypatingą vietą mūsų kalbotyroje užima prof. Vinco Urbučio žodžių darybos darbai. 1978 m. išėjusi knyga "Žodžių darybos teorija" apibendrina visus pasaulinės kalbotyros šios srities tyrimus ir padėjo tvirtus pamatus žodžių darybos mokslui tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų.

Lietuvių kalbos katedroje dirbamas ir didelis kalbos praktikos darbas. Lietuvių kalbos stilis-

tikos mokyklą sukūrė dabartinis Universiteto filologijos fakulteto dekanas doc. Juozas Pikčilingis. Iš jo gausių straipsnių ir knygų svarbiausias darbas yra dvitomė "Lietuvių kalbos stilistika" (1971, 1975). Joje apibūdintas stilistikos objektas, išnagrinėti lietuvių kalbos stiliai, leksikos sinonimika. Rašoma trečioji knygos dalis, o gausūs Pikčilingio mokiniai įvairiose respublikos vietose toliau plėtoja stilistikos mokslą. Daug svarbių darbų, ypač vidurinei mokyklai, yra parašęs universiteto doc. Adomas (Soblinskas). Kalbos kultūros ir visos mūsų kalbotyros istorijai didžiai nusipelnė doc. Arnoldas Piročkinas. Ištyręs Jono Jablonskio kalbos taisyms, vėliau jis parašė kapitalinį darbą, skirtą didžiojo bendrinės kalbos normintojo gyvenimui ir veiklai.

Žymi ir kitų kalbos kultūros propaguotojų veikla. Parašyta šimtai praktinių ir teorinių straipsnių, kartu su kitų organizacijų specialistais parengta svarbi kalbos kultūrai knyga "Kalbos praktikos patarimai," rašomas kalbos kultūros pagrindų vadovėlis. Daugumas Universiteto kalbininkų. Susibūrę aplink "Mūsų kalbos" leidinį, tvarko daugelio mūsų gyvenimo sričių kalbą, reguliuoja tos kalbos vartoseną.

Bendradarbiavimo tikslas — sveikata

V. PETRAUSKAITĖ

Prieš dešimtį metų įsikūręs Maskvos transplantologijos institutas iš karto užmezgė ryšius su Vilniaus universiteto bendrosios chirurgijos katedra. Maskviečiai padėjo lietuvių chirurgams įsisavinti eksperimentines, o vėliau ir klininkines organų persodinimo operacijas, tobulinti jų techniką. Šiuo metu Maskvos ir Vilniaus transplantologai pagal vieną programą atlieka bendrus tyrimus.

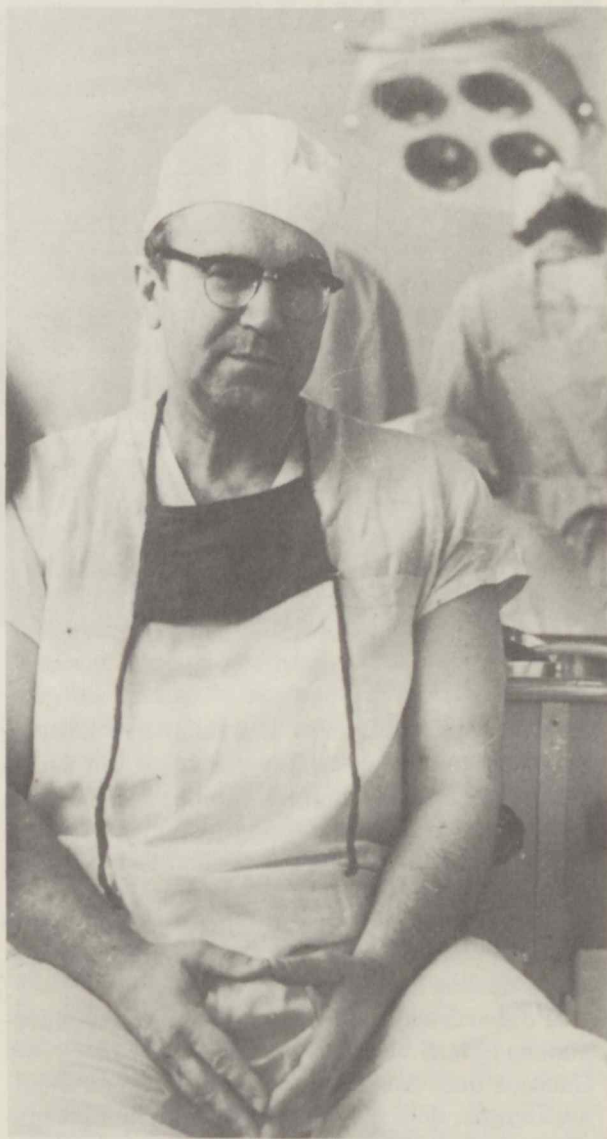
Plačiau apie universiteto medikų ryšius paprašėme papasakoti Vilniaus universiteto medicinos fakulteto dekaną Salezijų **Pavilonį**.

— Audringame mūsų dvidešimtajame amžiuje, — pasakė profesorius S. Pavilonis, — visiškai nebeįmanoma mokslo izoliacija. Tik bendravalstybinės tyrimų programos, nuoseklus atskirų mokslininkų ir ištisų mokslinių centrų bendradarbiavimas gali duoti vaisingų rezultatų. Ypač mokslinio bendradarbiavimo aktualumas išryškėja tada, kai kalbame apie brangiausią žmogaus turtą — sveikatą.

Plačiai šiandien visoje Tarybų Sąjungoje yra žinomas mūsų fakulteto profesoriaus A. Marcinkevičiaus vardas. Jo vadovaujamoje klinikoje atliekamos pačios sudėtingiausios širdies operacijos — ištaisomos įgimtos ydos, išiuvami dirbtiniai vožtuvai, rekonstruojamos koronarinės arterijos, pašalinamos aneurizmos. Širdies operacijoms čia atvyksta žmonės iš visos šalies.

O juk viskas prasidėjo nuo mokslinės kelionės į ... Novosibirską. Šio tolimo Rusijos Federacijos miesto Kraujotakos patologijos mokslinio tyrimo instituto klinikoje jauni Vilniaus universiteto mokslininkai pirmą kartą turėjo galimybę stebėti širdies operacijas, kurias darė vienas tarybinės kardiologijos pradininkų, Lenino premijos laureatas profesorius J. Mešalkinas. Užsimezgė draugystė. Vėliau, atvykęs į Vilnių, asistuojant vietos specialistams, profesorius J. Mešalkinas universiteto klinikoje atliko parodomąsias operacijas su dirbtine kraujo apytaka, nuoširdžiai perteikė savo turtingą patyrimą.

Gerai ryšiai užmezgti ir su žymaus Ukrainos profesoriaus A. Amosovo vadovaujama Krūtinių ląstos chirurgijos klinika. Vilniaus ir Kijevo medikai nuolat keičiasi patyrimu, bendrai sprendžia konkrečias problemas. Ne be pasidi-

Nuotraukoje: medicinos daktaras, Vilniaus universiteto profesorius Algimantas Marcinkevičius.
T. Žebrausko nuotr.

džiavimo galime pasakyti, kad tiek Kijevo, tiek ir kitų šalies kardiologinių centrų specialistai savo operacijose pradėjo naudoti aortos vožtuvus, gaminamus pagal Vilniaus universiteto medikų pasiūlytą konstrukciją.

Dideli nuopelnai Vilniaus universiteto medikams priklauso ir rentgenologijos srityje. Bendradarbiaudami su kitų respublikų medi-

kais, jie sukūrė ir plačiai pritaikė klinikinėje praktikoje elektrorentgenografinių diagnostinių tyrimų metodiką, daugeliu aspektų žymiai pranašesnę už tradicines rentgeno nuotraukas. Už šį darbą universiteto profesorius K. Ambrozaičiui kartu su bendraautoriais paskirta TSRS valstybinė premija.

Mūsų fakulteto mokslininkų atliekami tyrimai tiek eksperimentinės, tiek ir klinikinės medicinos srityje sukelia vis didesnę kolegų susidomėjimą ne tik Tarybų Sąjungoje, bet ir užsienyje. Ypač produktyvūs ir abipusiai naudingi yra Vilniaus ir Greifswaldo (Vokietijos Demokratinė Respublika) universitetų higienistų ryšiai. Atliekami bendri eksperimentai tiriant žemės ūkio mechanizatorių darbo sąlygas, ieškoma optimalių sprendimų, kaip sutvarkyti nutekamųjų vandenų valymą gyvulininkystės kompleksų zonose. Vilniaus universiteto profesorius V. Kviklys kartu su savo kolega profesoriumi H. Knabe iš VDR parašė bendrą knygą apie kaimo gyventojų medicininių ir higieninių aptarnavimą, kuri spausdinama lietuvių ir vokiečių kalbomis. Ištisis skyrius Vilniaus higienistai paruošė ir Greifswaldo universiteto leidžiamiems veikalams—“Ligoninių higiena” bei šešių tomų “Antiseptikos vadovas.”

Žymios užsienio firmos patiki Vilniaus universiteto medikams klininius savo naujų preparatų tyrimus. Profesorius L. Laucevičiaus vadovaujamos hospitalinės terapijos katedros specialistai kartu su prancūzų, anglų, VDR medikais išbandė Jugoslavijos firmos “Galenika” naujus gydomuosius junginius kovai su širdies ir sąnarių ligomis, nustatė optimalius jų taikymo diapazonus, vartojimo režimus.

Kasmet Vilniaus medikai yra kviečiami skaityti paskaitų į užsienio aukštąsias mokyklas. Štai Prahos ir Brno universitetuose specialius paskaitų ciklus apie transplantologijos naujoves skaitė Vilniaus universiteto docentas B. Dainys, kraujagyslių chirurgijos patirtį VDR medikams perteikė docentas V. Triponis.

Draugystės ryšiai—abipusiai. Ne vienas Vilniaus universiteto medikas yra kėlęs savo kvalifikaciją žymiausiose užsienio mokslinėse įstaigose. Profesoriai M. Krikštopaitis ir M. Kiauleikienė, pavyzdžiui, stažavosi Greifswalde, docentai E. Nekrašas ir A. Irnius—Prahėje, docentas A. Dembinskas—Lježe (Belgija). Su trumpalaikėmis mokslinėmis komandiruotėmis mūsų medikai yra lankęsi daugelyje stambių JAV, Prancūzijos, Švedijos, Italijos mokslinių centrų.

Naujieji Studentų miestelio korpusai.

A. Norvaišo nuotr.

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

Pažinimo medis

[ištrauka iš poemos]

II VIVAT ACADEMIA!

Tau, sėkla išminties, jau laikas dygti.

Tais metais būta Lietuvoj rudens gražaus ir šilto. Radvilų liepynas už Medininkų vartų dar tik gelto, ir varpininkui, kuris iš lėto kopė į švento Jono bokštą, pasirodė kaip koks medaus korys. Atgavęs kvapą ir delnus pasispjaukęs, įsikibo į storą virvę. Pažvelgė žemyn, kur prie bažnyčios durų pastatytas paaukštėjimas buvo, kur aikštėj žmonių minia liūliavo. Laukė ženklų.

Patrankos šūvis trenkė nuo Pilies, ir varpininkas užgulė ant virvės. Didysis Jonas sugaudė. Lėtai ir iškilmingai liejosi jo balsas, banguodamas virš miesto tartum jūra, į kalnus atsimušdamas ir vėl sugriždamas—atrodė, kad ne varpas, o pats dangus siūbuoja, gaudžia, aidi ir apkabinęs kelia, neša Vilnių prie dievo kojų.

Trenkė antras šūvis. Lyg vieno varpininko įsupti, suskambo aštuoniolikos bažnyčių varpai. Ir žmonės plaukė tartum paukščiai tame skambesyje, kuris netilpo jau Šventaragio slėnyje ir liejos kaip vynas iš taurės. Ir nutekėjo per Lietuvą. O gal ir per pasaulį.

Kai trenkė trečias šūvis—iš bažnyčios procesija išėjo. Iškilmingai sulipo ant paaukštėjimo. Plaikstės šilkinės vėliavos. Užvis aukščiau iškilus, sklendė vėliava su auksu išsiuvinėtais žodžiais. Kas mokėjo, tas skaitė: "ALMA ACADEMIA ET UNIVERSITAS VILNENSIS." Kiek žemiau: "SOCIETATIS IESU."

Oriai

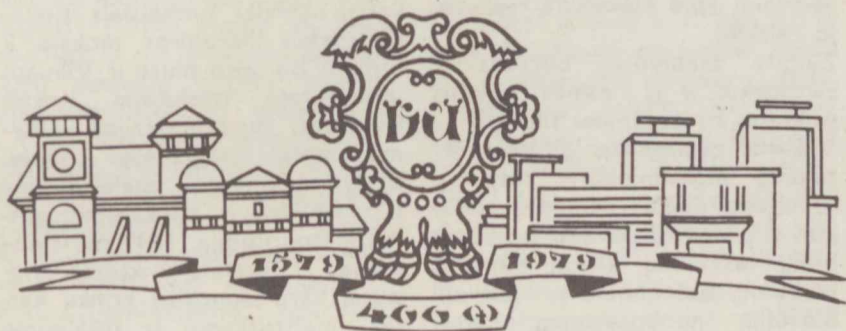
po savo cecho vėliava stovėjo siuvėjas Vanderveldė. Buvo aukštas, stotingas vyras. Prakalbos ir giesmės lotyniškos bei lenkiškos jį migdė. Ne viską ir suprato, ką girdėjo. Ko gero, jis tematė Petrą Skargą su rektoriaus toga: ką, neblogai? Žinia, kad neblogai. Gal tik ta klostė, ta, iš kairės, galėtų būt Gilesnė. Ir pasilenkęs pameistriui pasakė: "Sunkesnė medžiaga—gilesnės klostės."

Kai vėliavą pašventino, prie Skargos du angelai priėjo. Vienas laikė iškėlęs kryžių, antras nešė skeptrą. Balti sparnai, dangaus pilni, siūbavo: atrodė, suplasnos—ir vėl pakils. Visa aikštė nuščiuvo, tik girdėjos, kaip šlama angelų šilkiniai rūbai. Iškilmingiausioj tyloje staiga kažkoks Vaikelis, laikomas ant rankų, lietuviškai ir garsiai tarė: "Mama, ir aš ten noriu!"

Šurmulys nuėjo.

Kai kas pradėjo plot. "Co on powiedział?"—paklausė Skarga. Ir minia nutilo.

Bet Vaiko balsas liko. Iš to kiemo jau nieks jo negalėjo išvaryti. Kaip gebenė kabinosi už sienų, prie lango stiebės ir žiūrėjo smalsiai, kas dedasi tenai: aš irgi noriu. Vaikelio balsas! Kartais iš tikrųjų jam pasisekdavo prasmukt į vidų. Išeidavo jau šviesdamas iš ten.

LITERATŪROS MOKSLAS VILNIAUS UNIVERSITETE POKARIO METAIS

Vincas Kuzmickas

1944 m. liepos mėnesio antroje pusėje į išvadotą Vilnių grįžo Tarybų Lietuvos vyriausybės nariai ir mūsų rašytojai. Visus sukrėtė šiurpus miesto griuvėsių vaizdas. Ištisi senamiesčio kvartalai stūksojo stirtomis plytelių nuolaužų, metalo sijų ir baldų šiurpulių. Kai vyriausybės atstovai atėjo į senojo Vilniaus universiteto Sarbievijaus kiemą, iš kurio prieš keletą dienų vyriškėmis rūmų sargo B. Zarembo pastangomis buvo išridentos degalų statinės, hitlerininkų atgabentos vienos unikaliausių Rytų Europos bibliotekos padegimui, tąsyk niekas ne-

žinojo, kur karo audra išblaškė Universiteto profesūrą. Tik spalio mėnesio pradžioje iš Biržų krašto į Vilnių grįžo barzda apžėlęs profesorius Vincas Mykolaitis-Putinas, iš Merkinės — žinomas XIX a. lietuvių literatūros tyrinėtojas Julius Būtėnas ir kiti. Savo butą V. Mykolaitis-Putinas rado išplėštą, dėl to įsikūrė gretimuose namuose, fronto į Vakarus nublokšto rašytojo V. Mickevičiaus-Krėvės bute. Iš Maskvos grįžęs, žinomas literatūros mokslininkas ir kritikas Kostas Korsakas, taip pat ėmė rūpintis ir Universiteto reikalais. Entuziastingai buvo

renjami atidaryti šį karo metais hitlerininkų uždarytą Lietuvos mokslo židinį.

Lapkričio pirmosiomis dienomis Vilniaus universitetas buvo atidarytas. Veikiai Istorijos-filologijos fakulteto dekanu tapo įžymus literatūros kritikas Kostas Korsakas. Drauge buvo atkuřtas ir Kauno universitetas, kuriame lituanistinį darbą organizavo rašytojas Antanas Venclova, 1944—1946 m. buvęs Lietuvių kalbos ir literatūros katedros vedėju, docentu. Kauno ir Vilniaus universitetuose ėmus dėstyti lietuvių literatūros istorijos kursą, paremtą marksistine metodologija, iš praeities literatūros mokslo buvo kūrybiškai perimta visa tai, kas jame buvo pažangaus, imta ypač akcentuoti demokratinės krypties rašytojų kūrybinį palikimą, jų visuomeninę veiklą.

Lietuvių literatūros kritika ir mokslas mėgėjiško diletantiško skraistę nusimetė tik XX a. pradžioje, į kritikų gretas įsijungus Rusijos imperijos ir užsienio universitetuose apsitrynusiam jaunimui. Kauno universitete pradėjus dėstyti literatūros teoriją ir istoriją, ėmė formotis atskiros mokyklos. Nors nė viena iš nacionalinių mokyklų neturėjo grynų formos, ir kiekvienoje iš jų galima aptikti jos kaimynei būdingų bruožų, matyt, galima būtų sąlygiškai išskirti keturis jų tipus:

1. Istorinė-faktografinė mokykla užsibrėžė rinkti, sisteminti ir analizuoti lietuvių literatūros faktus, dokumentinę medžiagą, kaupti, publikuoti praeities rašytojų kūrybinį ir epistoliarinį palikimą, bibliografiją, skatinti ir plėsti bibliofilinį judėjimą. Žymiausieji šios krypties atstovai buvo buržuazinės krypties mokslininkai Mykolas ir Vaclovas Biržiškos, Vincas Maciūnas. Mykolas Biržiška (1884—1962) išleido keletą monografijų, daugybę straipsnių; Vaclovas Biržiška (1884—1956) išleido penkiatomį veikalą „Lietuvių bibliografija“, kuriame ap-

rašė 1547—1910 m. lietuviškas knygas ir periodiką.

2. Biografinėi-psichologinei krypčiai atstovavo įžymus rašytojas J. Tumas-Vaižgantas, 1922—1929 m. dėstęs Kauno universitete spaudos draudimo laikotarpio lietuvių literatūrą. Vaižgantui rūpėjo surinkti apie XIX a. pabaigos lietuvių rašytojus ir kultūros veikėjus kiek įmanoma daugiau faktografinės medžiagos, daugeliu atvejų jis pirmą kartą iš rankraščių publikavo jų literatūrinį palikimą. Jo biografinės apybraižos apie Andrių Vištelį, Antaną Vienažindį, brolius Juškas ar Antaną Baranauską stebina ne tiek faktografiniu tikslumu ar literatūrinės analizės subtilumu, kiek psichologiniu kūrėjo biografijos gilumu, detalių atrankos ir pateikimo meistriškumu. Vaižganto literatūriniai portretai stovi ant literatūros mokslo ir grožinės literatūros ribos. Uoliausias J. Tumo-Vaižganto pasekėjas buvo rašytojas Julius Būtenas, iki karo išleidęs populiaris monografijas apie P. Višinskį, V. Kundinką ir Žemaitę.

3. V. Mykolaitis-Putinas tenkino si minimaliomis rašytojų biografinėmis žiniomis, nefikrindamas jų ir nekomentuodamas, bet visą dėmesį sutelkdamas į objektyvią poetinių kūrinių analizę. „Naujosios lietuvių literatūros“ pirmajame tome (1936) V. Mykolaitis-Putinas pirmą kartą įžvalgiu rašytojo žvilgsniu permetė XIX a. pabaigos—XX a. pradžios lietuvių literatūrą, pateikdamas daugeliu požiūrių nepriekaištingą analitinį jos vertinimą.

4. Sociologinei-marksistinei krypčiai atstovavo jaunoji karta, į literatūrą įžengusi per Kauno universiteto slenksį ir nusivylusi buržuazinėmis idealistinės filosofijos doktrinomis. Žymiausieji jos atstovai — Antanas Venclova ir Kostas Korsakas — gyvai domėjosi pažangiąja Vakarų Europos ir TSRS tautų literatūra, akylai sekė buržuazinės Lietuvos literatūrinį gyvenimą, operatyviai atsi-

liepdami apie kiekvieną ryškesnį jo reiškinį.

Žlugus Lietuvoje buržuazinei santvarkai ir iš esmės pakitus politinei visuomeninei situacijai, į Vakarų pasitraukus grupei literatūros mokslininkų ir rašytojų, formavosi nauja tyrinėtojų karta, kuri iš praeities pasiskolino kūrybinių ieškojimų aistrą, tematinį įvairumą, bet atmetė jos idėjinę-filosofinę nenuoseklumą, tvirtai įsisavindama marksistinę-lenininę pasaulėžiūrą ir socialistinio realizmo metodą.

Auklėjant besikuriančio socializmo sąlygomis pirmąją literatūros mokslininkų ir kritikų kartą, ypač dideli nuopelnai tenka Vilniaus universiteto dėstytojams — V. Mykolaičiui-Putinui ir K. Korsakui, rinkusiems literatūriniam darbui tinkamus žmones, aiškinusiems jiems poetikos dalykus, analizavusiems jų pirmuosius darbus ir rašiusiems tiems darbams įžanginius žodžius. Auklėdami literatūrinį jaunimą, profesoriai nepamiršo savo tikrųjų pareigų. Ypač tai pasakytina apie V. Mykolaitį-Putiną, kuris kiekviena patogia proga pažymėdavo, kad universiteto literatūros dėstytojas privalo būti ne tik puikus savo amato žinovas, bet ir spalvinga asmenybė, imponuojanti priaugančiam kartai. Slegiamas fizinių senatvės negalių, V. Mykolaitis-Putinas pokario metais paskelbė keletą labai reikšmingų literatūros istorijos ir mokslo studijų bei straipsnių: „Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra“ (1955), „Tarybinė literatūra ir tautų draugystė“ (1950), „Literatūriniai elementai Mažvydo ir jo amžininkų raštuose“ (1947), „Maironis“ (1947), „Donelaitis“ (1957) ir kt. 1962 m. V. Mykolaitis-Putinas surinko pokario metais atliktus literatūros mokslo darbus ir, prie jų pridėdamas vieną kitą anksčiau straipsnį, išleido juos atskira knyga, kaip savo „Raštų“ VIII tomą, turėjusį didžiulės reikšmės mūsų literatūros mokslo ir kritikos augimui.

Labai aktyviai pirmaisiais pokario metais literatūros mokslo ir kritikos baruose plūso ir Vilniaus universiteto dėstytojas Kostas Korsakas, jau buržuazinės valdymo metais pagarsėjęs kritikas, besivadovaujantis materialistine pasaulėžiūra ir marksistinei artima metodologija, 1949 m. išleidamas „Literatūrą ir kritiką“, tapusią tikru jaunosios kritikų kartos meistriškumo ir įžvalgumo vadovėliu.

Prie literatūros mokslo atgimimo ir suklestėjimo Vilniaus universitete žymia dalimi prisidėjo talentingas senosios lietuvių rašijos tyrinėtojas ir pedagogas Jurgis Lebedys (1913—1970), tęsęs istorinės-faktografinės mokyklos tradicijas, paskelbęs daugybę istorinių dokumentų ir senųjų rašytojų tekstų, išleidęs monografijas „Simonas Stanevičius“ (1955) ir „Mikalojus Daukša“ (1963). Po mokslininko mirties išėjo J. Girdzijausko parengtas stambus straipsnių dvitomis „Lituanistikos baruose“ (1972), „Mikalojus Daukšos bibliografija“ (1971), iš paskaitų konspektų J. Girdzijausko restauruota „Senoji lietuvių literatūra“ (1977), V. Daujotytės ir V. Bagdonavičiaus parengti profesorių metodiniai nurodymai studentams lituanistams „Kaip studijuoti“ (1971) ir V. Zaborškaitės parengta medžiaga prieš mirtį pradėtai mokslininko monografijai „Lietuvių kalbų vartojimas viešajame gyvenime XVII—XVIII a.“ (1976). Tai pirmas mūsų mokslo istorijos atvejis, kai po mokslininko mirties pasirodė net šešios palyginti stambios knygos. J. Lebedžio darbai praplėtė ir pagilino senosios lietuvių literatūros pagrindinius raidos momentus, išaiškino ne vieną istorijos paslaptį ar mįslę. J. Lebedžio darbus tęsia vienas iš profesorių labiausiai vertintų mokinių — docentas Juozas Girdzijauskas, išleidęs studiją „Lietuvių eilėdara“ (1966). J. Lebedžio mokyklai artima ir labai plataus diapazono mokslininkė ir

kritikė Viktorija Daujotytė, paskelbusi monografiją „Jurgis Baltušaitis“ (1974), kurios darbams būdinga ir gili estetinė nagrinėjimų poetinių dalykų analizė, psichologizmas ir idėjiškumas. J. Lebedžio darbą tęsia ir senosios literatūros tyrinėtojas Albinas Jovaišas, išleidęs monografiją „Liudvikas Rėza“ (1969), drauge su K. Doveika parengęs mokslinę K. Donelaičio dokumentų ir įrašų Tolminkiemio bažnyčios metrikų knygos publikaciją, kūrybiškai dėstąs mūsų senąją literatūrą.

Nemažai idėjinės ir moralinės pasipirties jaunieji Vilniaus universiteto mokslininkai gavo iš įžymaus proletarinės literatūros teoretiko ir istoriko profesoriaus Broniaus Pranskaus-Žalio (Vaclavo Anskaičio, 1902—1964), įgijusio dėstytojo praktiką Maskvos aukštosiose mokyklose, marksistiniu požiūriu pirmą kartą įvertinusio mūsų rašytojus. B. Pranskaus-Žalio straipsniai, išleisti rinkiniu „Lietuvių literatūros gretose“ (1959), skatino plačiau tyrinėti nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo literatūrinius paminklus ir ideologines kovas. Profesoriaus vadovaujama, Liudvika Lisenkaitė 1962 m. apgynė disertaciją „Lietuvių tarybinės prozos raidos problemos pokario metais (1945—1952)“. Po profesoriaus mirties

pasirodė jo stambiausias mokslinis darbas „Proletarinė lietuvių literatūra“ (1964) ir A. Sprindžio su B. Prėskieniū parengtas stambus jo straipsnių rinkinys „Laikas ir literatūra“ (1973). B. Pranskaus-Žalio tradicijas tęsia rašytojas, kritikas ir literatūros istorikas Adolfas Sprindis, išleidęs studiją „Lietuvių literatūra: kritika 1861—1905“ (1957). Subtiliai estetinę ir idėjinę analizę savo straipsniuose derina ir Vitas Areška, išleidęs straipsnių rinkinį „Tradicija ir ieškojimai“ (1973), monografijas „Salomėja Nėris“ (1974) ir „Teofilis Tilvytis“ (1977).

Literatūros tyrinėtojai rūpinasi, kad jų darbai būtų ne tik dalykiški, aukšto idėjinio ir metodinio lygio, bet ir patrauklūs, suprantami platiems skaitytojų sluoksniams. Tai pasakytina apie Vandos Zaborskaitės, Donato Saukos, Meilės Lukšienės, Irenos Kostkevičiūtės darbus. Donatas Sauka, dar J. Lebedžio vadovaujamas, 1956 m. apgynęs kandidatinę disertaciją „Salomėjos Nėries kūryba 1921—1940“, 1970 m. išleido kapitalinį tautosakos estetikos problemoms skirtą veikalą „Tautosakos savitumas ir vertė“. Petrė Česnulevičiūtė, tęsdama Balio Sruogos tradiciją, veda teatro ir dramaturgijos semina-

Universiteto lietuvių literatūros dėstytojų darbas nesiriboja vien savo srities žinių perteikimu jaunimui ir monografijų rašymu. Kai kurie Universiteto dėstytojai talkino Lietuvių kalbos ir literatūros institutui rengti keturtomę „Lietuvių literatūros istoriją“. Be to, Universiteto Lietuvių literatūros katedros dėstytojai ligi šiol rinko medžiagą, redagavo ir leido LTSR aukštųjų mokyklų tęstinių mokslo darbų leidinį „Literatūra“, kurio ligi šiol išėjo jau devyniolika tomų. Kuklios apimties „Literatūra“ plačiai žinoma mokslo pasaulyje, joje paskelbta daugybė mokslinių publikacijų apie praeities ir tarybinius rašytojus, ir pelyntai gali būti gretinama su Lietuvių kalbos ir literatūros instituto leidžiama „Literatūra ir kalba“.

Bendrais bruožais apžvelgę literatūros mokslo raidą Vilniaus universitete, matome, kaip buržuazijos valdomoje Lietuvoje dažniausiai privačia iniciatyva stumiamas mokslo tiriamasis darbas dabar labai išsiplėtė, išsišakojo ir apima visą lietuvių literatūrą nuo jos pirmųjų užuomazgų iki tarybinių rašytojų naujausių knygų. Tvirtėja jo teoriniai pagrindai, gilėja estetinė ir idėjinė analizė, margėja stilistinė autorių įvairovė.

Albina Gudynienė

Druskininkų kurorte

Melsvą vagą Nemunėlis
Nuvingiuoja per laukus.
Seka sakmę senas šilas,
Mena jis senus laikus.

Dainavos žaliame pušyne
Stovi kórpusai balti.
Gydytis čia suvažiuoja
Iš arti ir iš toli.

Žalias miškas ir kalneliai,
Ryto saulė pro rasas
Gydo kūną, gydo sielą,
Gydo negales visas.

Tyras oras, Nemunėlis
Šviečiant saulei pro rūkus,
Kviečia pailsėt pavėsy,
Pakvėpuot pušų kvapu.

Ir nereikia mums nė vaistų,
Purvo vonių nebereik.
Gerokai pušyno tyrą orą
Visą parą ir – pasveik!

Vilniaus universitetas ir pažangieji JAV lietuviai

LAURYNAS KAPOČIUS

Pažangieji JAV lietuviai nuo seno palaiko glaudžius ryšius su savo gimtuoju kraštu Lietuva, jos liaudimi. Tie ryšiai juos sieja ir su vienu svarbiausių tautos nacionalinės kultūros centrų—Vilniaus universitetu.

Dar carinės Rusijos laikais, kai Vilniaus universitetas buvo uždarytas, JAV pažangieji lietuviai ne kartą kėlė klausimą dėl jo atkūrimo. Vykstant Rusijoje ir Lietuvoje 1905-1907 metų buržuazinei demokratinei revoliucijai, Vilniuje buvo įsteigta Vilniaus universiteto atkūrimo draugija. Šios draugijos užsibrėžtas pastangas plačiu mastu parėmė JAV lietuviai socialistai, įvairios kitos JAV lietuvių pažangesnės organizacijos. 1905 m. JAV lietuvių laisvamanių susivienijimas išleido specialų atšaukimą "Teatgyja universitetas Vilniuje!". Savišalpinė sąjunga—Susivienijimas Lietuvių Amerikoje (SLA) į savo darbotvarkę 21-me seime, įvykusiame 1906 m., buvo įtraukusi specialų punktą, pavadintą "Pajudinti klausimą įsteigimo Vilniuje universiteto."

Vykstant pirmajai proletarinei revoliucijai Lietuvoje, V. Mickevičiaus-Kapsuko vadovaujama Tarybinė vyriausybė 1919 m. kovo 13 d. priėmė dekretą dėl Vilniaus universiteto atidarymo. JAV pažangieji lietuviai ne tik karštai pritarė šiam istoriniam įvykiui, bet ir pradėjo rinkti aukas būsimam Vilniaus universiteto veikimui materialiai paremti. O kai 1919 metais Vilnius ir Vilniaus kraštas buržuazinės dvarininkės Lenkijos buvo okupuotas, pažangieji tautiečiai užsienyje nukreipė savo pastangas Kaune įsteigtam Lietuvos universitetui paremti pinigėmis, aukomis, knygomis, periodika.

Didesnės galimybės JAV pažangiųjų lietuvių ryšiams su Vilniaus universitetu užmegzti ir išplėsti atsiskleidė tik atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje.

1940 m. birželio mėn. New Yorko Maspeth Clinton Parke, "Laisvės" laikraščio sušauktame masiniame JAV pažangiųjų lietuvių susirinkime, išklausius Rojaus Mizaros pranešimą apie istorines revoliucines permainas Lietuvoje, buvo priimta rezoliucija, kuri skelbė: "Esame pasiruošę paremti Lietuvos naująją vyriausybę visuose jos žygiuose, daromuose Lietuvos

liaudies naudai. Su laisva Lietuvos liaudimi trokštame palaikyti glaudžius ryšius, kurie padėtų mums čia, Amerikoje, palaikyti pažangą ir lietuviybę."

Tačiau glaudūs ryšiai su Vilniaus universitetu užsimezgė tik po to, kai Tarybų Lietuva buvo išlaisvinta nuo hitlerinių okupantų. Jau besibaigiant Didžiajam Tėvynės karui, 1944 m. pabaigoje—1945 m. pradžioje respublikoje lankėsi viešas iš žymiausių JAV pažangiųjų lietuvių veikėjų, Lietuvių Darbininkų literatūros draugijos pirmininkas, "Laisvės" laikraščio ir "Šviesos" žurnalo redaktorius A. Bimba. Viešėdamas Tėvynėje beveik tris mėnesius, jis pabuvojo respublikos miestuose ir kaimuose, susipažino ir su atsikuriančiu Vilniaus universitetu. 1946 m. JAV išleistoje knygoje "Prisikėlusį Lietuvą" jis rašė: "Mačiau Lietuvą besikeičiančią iš tų medžiaginių ir moralinių griūvėsių naujam gyvenimui. Ji keliasi drąsiai ir išdidžiai."

A. Bimbos atsilankymas nacistų nusiaubtoje Tėvų žemėje tapo kertiniu akmeniu pažangiųjų JAV lietuvių ryšiams su Tarybų Lietuva plėsti, nors teko įveikti nemaža rimtų sunkumų, kuriuos svarbiausia sąlygojo "šaltojo karo" aplinkybės. Ypač šie ryšiai pagyvėjo, kai Lietuvoje 1956 metais buvo įsteigta Lietuvos kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugystės draugija.

Pirmosios JAV lietuvių turistų grupės į Tarybų Lietuvą pradėjo atvykti 1959 metais. Vienoje jų dalyvavo pažangiųjų JAV lietuvių laikraščio "Vilnis" redaktorius Stasys Jokubka, rašytojas ir gydytojas A. Margeris-Šeštokas ir kiti Chicagos bei aplinkinių miestų pažangieji lietuvių visuomenės veikėjai. Ši turistinė grupė susipažino su visapusišku Tarybų Lietuvos gyvenimu, lankėsi taip pat ir Vilniaus universitete. S. Jokubka ir A. Margeris-Šeštokas savo kelionių po Tarybų Lietuvą išpūdžius ir apsilankymą Vilniaus universitete aprašė knygoje "Lietuva šiandien."

1959 metais į Tarybų Lietuvą atvyko ir JAV rytinių miestų lietuvių turistinė grupė. Joje buvo daugiau kaip trisdešimt žmonių, jų tarpe Rojus Mizara, Ieva Mizarienė, Katrina Petri-

kienė ir kt. Tiek šios, tiek ir kitų turistinių grupių lietuviai buvo laukiami svečiai ir Vilniaus universitete, kur susitiko su profesoriais, dėstytojais.

1962 metais, grįždama iš VIII Pasulinės taikos konferencijos Tokijuje, pirmą kartą į Tarybų Lietuvą atvyko žinoma JAV pažangiųjų lietuvių veikėja Ksavera Karosienė. Šia proga ji buvo ir Vilniaus universitete, aplankė studentų vasaros darbo ir poilsio stovyklą.

1966 m. rugpjūčio 15 d. A. Bimba antrą kartą atvyko į Tarybų Lietuvą ir čia svečiavosi iki 1967 m. sausio 5 d. Tai, ką jis pamatė ir patyrė Tėvų žemėje po dvidešimt metų, pavadino stebuklu. Šios viešnagės metu svečias ypač aktyviai bendravo su Vilniaus universitetu: keletą kartų buvo susitikęs su jo rektoriumi prof. J. Kubiliumi, profesoriais, dėstytojais ir studentais, universiteto auloje skaitė paskaitų aktualiais JAV pažangiųjų lietuvių veiklos ir JAV užsienio bei vidaus politikos klausimais.

1974 m. vasarą ir rudenį A. Bimba viešėjo Tarybų Lietuvoje trečią kartą. Universitete ir dabar jis buvo laukiamas svečias.

Nuo 1959 metų iki dabar Tarybų Lietuvoje pabuvojo daug šimtų JAV pažangiųjų lietuvių. Lankydamiesi senajame Vilniaus universitete, jo statomame Saulėtekio alėjoje Studentų miestelyje, svečiai pasikalba su dėstytojais ir studentais, stegiasi kuo daugiau sužinoti apie universiteto mokslininkų atliekamus darbus, studentų mokymąsi, gyvenimą. Daugelis jų yra pabuvoję universiteto auditorijose, kabinetuose, laboratorijose, mokslinėje bibliotekoje.

Pažangiųjų užsienio lietuvių apsilankymas universitete prisideda prie studendijos komunistinio auklėjimo, palengvina jam iš tiesioginių šaltinių giliau suvokti darbo žmonių gyvenimą kapitalo šalyse.

1968 metais universitete svečiavosi Leonas Jonikas, buvęs JAV ilgametis angliakasys, o vėliau pažangiųjų JAV lietuvių dienraščio "Vilnius" redaktorius. Studentai pateikė jam daugybę klausimų, į kuriuos L. Jonikas išsamiai atsakė.

— Man, kaip ir daugeliui mūsų lietuvių išeivių, kalbėjo jis, universitetą atstojo korbito lemputėmis apšviesti gilūs požemiai, dujomis prisotintos anglies ar metalo rūdos kasyklos, kur dirbant nejausdavome nei saulėtekio nei saulėlydžio, nei saulės šviesos, nei švaraus oro. Mane ir mano kovos draugas pats gyvenimas išmokė duonos kąsnį užsidirbti, skaityti, rašyti,

organizuotis ir neužmiršti savo artimųjų, likusių carinėje priespaudoje."

1977 metais Vilniaus universiteto ekonominių mokslų fakultetų studentai ir dėstytojai į Studentų miestelį Saulėtekio alėjoje pasikvietė pasisvečiuoti pažangiųjų JAV lietuvių visuomenės veikėjus Nelę ir Povilą Ventus. Auditorija buvo perpildyta. Studentų prašomi, svečiai pasidalijo ispūdžiais iš savo viešnagės Tėvų žemėje ir papasakojo apie gyvenimą Jungtinėse Valstijose.

JAV pažangieji lietuviai nemažai prisidėjo ir pagausindami Vilniaus universiteto bibliotekos fondus, o kai kuriais atvejais ir perteikdami savo darbo teigiamą patirtį.

Savamokslis, aktyvus pažangiosios JAV lietuvių darbininkų periodikos bendradarbis, įvairių pažangiųjų JAV lietuvių organizacijų veikėjas Mikas Masys-Detroitietis, sulaukęs senyvo amžiaus, savo žmonai Teofilei ir dukrai Stefanijai ne kartą primindavo, jog po jo mirties surinktos knygos turi priklausyti Vilniaus universitetui ir kitoms Lietuvos mokslo įstaigoms. Netekusios vyro ir tėvo, Masienė ir jos dukra Stefanija tėvo valią įvykdė. Vilniaus universitetas, kaip ir kitos centrinės respublikos bibliotekos, mielai priėmė M. Masio-Detroitiečio, Elenos Jaskevičiūtės ir kitų JAV lietuvių sukauptas kultūrinės vertybes.

Vilniaus universiteto biblioteka nuolat papildė vertingomis JAV pažangiųjų lietuvių dovanomis. Ji praturtėjo lituanistika, išleista JAV nuo lietuvių imigracijos pradžios. Gauta taip pat Didžioji JAV enciklopedija anglų kalba su priedais ir nemaža kitų retų, moksliniam darbui vertingų leidinių.

Nemažą darbą pažangieji JAV lietuviai atlieka pačioje Amerikoje savo spaudoje ("Laisvėje," "Vilnyje," "Šviesoje," "Tiesoje") ir žodinėje propagandoje pateikdami objektyvią ir išsamią informaciją apie Tarybų Lietuvos pasiekimus mokslo, kultūros, pramonės, žemės ūkio ir kitose srityse, demaskuodami ir niekais paversdami lietuviškųjų buržuazinių nacionalistų bei jų globėjų—JAV reakcinių sluoksnių skleidžiamus prasimanymus apie Tarybų Sąjungą ir Tarybų Lietuvą.

Ilgaiianui išsiplėtė ir įprastiniu reiškiniu taip pat tapo Tarybų Lietuvos mokslo ir kultūros veikėjų lankymasis Jungtinėse Valstijose. Taip JAV jau pabuvoja ir nemaža Vilniaus universiteto profesorių, dėstytojų, jų tarpe rektorius prof. J. Kubilius, prorektorius J. Grigonis,

docentai Br. ir G. Raguočiai, doc. R. Šarmaitis ir daugelis kitų. Jie taip pat apsilanko pas pažangiuosius JAV lietuvius, būna jų laukiamais svečiais, pakviečiami į jų klubus, koncertus, pobūvius. Pažangieji JAV lietuviai padeda atvykstantiems į JAV Vilniaus universiteto darbuotojams, kaip ir kitiems svečiams iš Tarybų Lietuvos, geriau pažinti Amerikos gyvenimą, jos išmybes, lietuviškosios išėivijos buitį, jos visuomeninę veiklą.

Vilniaus universitetas, bendraudamas su JAV pažangiaisiais lietuviais, savo ruožtu įneša daug pozityvaus į šio bendravimo skatinimą ir turtinimą.

1962 metais Vilniaus universiteto Mokslinė taryba suteikė A. Bimbai istorijos mokslų garbės daktaro vardą už jo aktyvią visuomeninę, mokslinę ir publicistinę veiklą bei dalyvavimą, organizuojant Lietuvos darbo žmonėms materialinę ir moralinę paramą jiems kovojant už savo socialinį išsivadavimą, už Tarybų valdžios atkūrimą, jos stiprinimą ir gynimą nuo reakcijos išpuolių.

Padėkos laiške Vilniaus universiteto rektoriui A. Bimba rašė: ". . . Šiuo aktu Mokslinė Taryba norėjo per mane pagerbti visus pažangiuosius Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvius už jų ilgametę veiklą, už jų (. . .) rūpinimąsi savo senąja Tėvyne, už jų suteiktą jai moralinę paramą jos ilgoje ir sunkioje kovoje dėl laisvo ir laimingo gyvenimo, už tai, kad jie išlaikė tvirtus saitus su savo tauta . . ."

1964 m. sausio mėn., minint A. Bimbos septyniiasdešimties metų amžiaus sukaktį, Vilniaus universiteto Mokslinė biblioteka suruošė jubilato mokslinės ir publicistinės veiklos parodą, kurioje buvo eksponuota daugiau kaip šimtas jo darbų, jų tarpe "JAV darbininkų judėjimo istorija," "Naujoji Lietuva," kiti veikalai, nuotraukos ir pan. Atitinkamai buvo paminėtos A. Bimbos ir 80 bei 85-erių metų sukaktys.

Didelį darbą Vilniaus universiteto mokslinių darbuotojų kolektyvas atliko, padėdamas paruošti spaudai ir Tarybų Lietuvoje išleisti pažangiųjų JAV lietuvių autorių raštus. Taip Tarybų Lietuvoje išleista apie trisdešimt įvairaus turinio knygų, kurias parašė pažangieji JAV lietuviai. Universiteto darbuotojai siunčia į pažangiųjų JAV lietuvių redakcijas, klubus ir pavieniams veikėjams Tarybų Lietuvos spaudos naujienas ir savo leidinius.

JAV pažangiųjų lietuvių veikla, jos istorija

yra susilaukusi Vilniaus universitete rimto mokslinio tyrinėjimo 1968 m. pabaigoje universitete įvyko mokslinė konferencija tema "Kova už Tarybų valdžią Lietuvoje ir Amerikos lietuvių pažangusis judėjimas." Jos dalyviai išklaušė universiteto rektoriaus J. Kubiliaus įžanginį žodį, dėstytojų pranešimus—L. Kapočiaus, A. Kazlauskos, Br. Raguočio, R. Vėbros, R. Žiugždos, aspiranto L. Pažūsis, buvusios aspirantės L. Petkevičienės, kitų Vilniaus miesto mokslo ir kultūros įstaigų bendradarbių—A. Glemžienės, V. Kazakevičiaus, R. Maliukevičiaus, P. Ulevičiaus, A. Vaivutsko ir K. Varašinsko. Pranešimų temos lieté įvairias Amerikos lietuvių visuomeninės, kultūrinės veiklos, spaudos ir literatūros sritis, pvz., "Emigracijos priežastys XIX amžiaus antroje pusėje," "JAV lietuvių socialistų parama Lietuvos darbo žmonių išsivadavimo judėjimui 1895-1918 metais," "V. Mickevičiaus-Kapsuko visuomeninė ir publicistinė veikla Amerikoje (1916-1917 m.)," "JAV pažangiųjų lietuvių indėlis, remiant revoliucinę Lietuvos darbo žmonių kovą 1919-1933 metais," JAV lietuvių marksistinių-revoliucinių organizacijų veikla (1933-1940 m.), "Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos ir A. Bimbos publicistinė veikla," "Pažangiųjų Amerikos lietuvių parama tarybinei liaudžiai kare prieš hitlerinę Vokietiją," "Tarybų Lietuvos ir JAV lietuvių ryšių plėtotė pokario metais" ir kt.

Universiteto auloje, kur vyko konferencija, buvo surengta paroda "Amerikos lietuvių spauda ir knyga." Konferencijai pasibaigus, jos dalyviams buvo parodyti filmai apie JAV lietuvių gyvenimą.

Taip buvo VVU paminėtos ir JAV Lietuvių literatūros draugijos, laikraščių "Laisvės" ir "Vilnies" jubiliejinės bei kitos istorinės datos.

Kai kurie pažangiųjų JAV lietuvių veiklos istorijos moksliniai tyrinėjimai VVU pasiekė disertacinių darbų lygį. Antai dėstytojas A. Kazlauskas 1970 m. apgynė istorijos kandidato disertaciją "JAV pažangiųjų lietuvių visuomeninio veikimo ryšiai su revoliuciniu judėjimu Lietuvoje 1919-1933 m.". TSKP istorijos katedros aspirantūroje L. Petkevičienė parengė ir 1966 m. apgynė istorijos kandidato disertaciją "Pažangiųjų JAV lietuvių visuomeninė-kultūrinė veikla 1933-1940 metais." Ginant disertaciją, dalyvavo vienas iš aktyviausių pažangiųjų JAV lietuvių veikėjų A. Petrika. Žurnalistikos dėstytojas Br. Raguotis 1970 m. apgynė

Diena Saulėtekio alėjoje

A. Norvaišas

Prieš gerą dešimtmetį vilnietis, paklaustas, kaip rasti universitetą, ilgai nedvejodamas nurodydavo senamiestį. Dabar, norint pagelbėti atvažiavusiam svečiui, tenka gerai išaiškinti, kokio šiam reikia fakulteto ar bendrabučio.

Senasis universitetas, nors ir užimantis visą didoką senamiesčio kvartalą, tapo ankštas tiek studentams, tiek dėstytojams. Todėl Antakalnio pakraštyje, vaizdingų kalvų ir pušynėlių prieglobstyje vienas po kito iškilo daugiaaukščiai mokomieji korpusai, bendrabučiai. Studentų miestelyje dabar mokosi ir gyvena keturių fakultetų studentai.

Ypač gražu Saulėtekio alėjoje ankstyvą rytmetį, kai pušynais vilnijančiomis kalvų kepurėmis nubėgę pirmieji saulės spinduliai šimtais atšvaistų sumirga bundančio Vilniaus languose. Tyras pušų kvapo prisotintas oras, virš Neries kylantis rūkas nuteikia kūrybingai studentiškai dienai.

Tie, kurie gyvena naujuosiuose bendrabučiuose, tvirtina, kad Saulėtekio alėjoje saulė pateka anksčiausiai. Gal nuo to gražaus rytmečio ir gavo vardą pirmoji Studentų miestelio gatvė? . . .

Aštuoniolika penkiaaukščių bendrabučių korpusų kopija į žalumoje paskendusias kalvas. Dauguma jų išdėstyta taip, kad saulė šviečia į langus didesnę dienos dalį. Gražiai sutvarkyta aplinka, įrengti pasivaikščiojimo takeliai. Vienas jų per nedidelę giraitę atveda prie mokomųjų korpusų.

istorijos kandidato disertaciją "Antanas Bimba—lietuvių kultūros publicistas ir istorikas." TSKP istorijos ir žurnalistikos katedrose, kaip ir kitose respublikos mokslo įstaigose, JAV pažangiųjų lietuvių veiklos istorija tiriama toliau.

Vilniaus universiteto ir JAV pažangiųjų lietuvių ryšiai yra abipusiškai naudingi. Jie prisideda prie Tarybų Lietuvos jaunimo komunistinio auklėjimo, lietuvių kultūros turtinimo, prie lietuvių tautos laimėjimų, pasiektų Tarybų valdžios metais, propagavimo užsienio lietuvių tarpe bei lietuviškosios išeivijos su Tarybų Lietuva tolesnio suartinimo.

Pakeliui susipažįstame su būsimosiomis ekonomistėmis—antrakursėmis Audrone Mendekaite, Aldona Paškevičiūte ir Birute Norvilaite. Pasirodo; visos trys jos gyvena viename kambaryje, kartu eina į paskaitas, dažnai ir laisvalaikį kartu praleidžia.

— Nesistebėkite, kad sutikote būtent ekonomistes,—sako Audronė.—Mūsų labai daug, net trys fakultetai . . .

Prieš dešimtį metų vietoje vieno Ekonomikos mokslų fakulteto įsteigti trys savarankiški—Pramonės ekonomikos, Prekybos, Ekonominės kibernetikos ir finansų fakultetai. Dabar juose studijuoja pustrėčio tūkstančio dieninio skyriaus dešimties specialybių studentai.

Ekonomistai pirmieji persikėlė į naujuosius korpusus. Po jų įkurtuves atšventė būsimieji teisininkai, o praėjusiais metais į Studentų miestelį atsikėlė ir Fizikos fakultetas.

Naujuosiuose fakultetuose mokymo procese plačiai naudojama elektroninė skaičiavimo technika, vis labiau prigyja programuotas mokymas. Pastarasis metodas pirmiausiai taikomas kontrolei, panaudojant technines priemonės, perforacinius lapelius ir kitus būdus. Fizikos, teisės ir prekybos fakultetuose patraukia dar viena naujovė—televizijos aparatūros uždaros sistemos. Visos laboratorijos, kabinetai ir mokomosios dirbtuvės aprūpintos naujais aparatais.

Studentų miestelis statomas toliau. Rikiuojasi nauji šešiolikaaukščiai bendrabučiai, kyla modernaus skaičiavimo centro sienos. Išskirta erdvi kultūrinė—sportinė zona, kurioje artimiausiu metu numatoma pastatyti studentų klubą, polikliniką, stadioną. Šį rudenį švenčiant universiteto jubiliejų, Studentų miestelyje, Saulėtekio alėjoje, bus atidengta skulptūrinė kompozicija "V. Leninas ir V. Kapsukas Poronine."

Turingai bėga dienos Studentų miestelyje, Sesija keičia sesiją, studentiškas šventes-kasdieninės paskaitos, kolokviumai, seminarai. Ir tada, kai laikai rankoje universiteto baigimo diplomą, ypač aiškiai suvoki, kad penketą metų čia buvo jaukūs ir geri tavo namai.

Proletarinės literatūros almanachas “Atžalos”

B. RAGUOTIS

Senosios kartos pažangiųjų Amerikos lietuvių bibliotekose tarp kitų knygų rasime ir 1921 metais “Laisvės” išleistą “Amerikos lietuvių darbininkų—rašytojų tvėrinių rinkinį “Atžalos.” Šįkart ir norėtume atgaivinti vieną kitą šio almanacho, ypač jo leidimo, istorijos momentą. Tai ne vienam primins jaunystės metus, nuveiktus darbus plėtojant pažangiąją Amerikos lietuvių kultūrą ir literatūrą.

“Dailiosios raštijos mylėtojams . . .”

Amerikos lietuvių revoliucinė proletarinė literatūra mezgėsi XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje. Jos poezijos pavyzdžiai pateikti Vilniuje išleistoje knygoje “Aušta rytas, aušta naujas” (apie šią knygą žr. “Šviesa,” 1978, Nr. 3).

Pirmaisiais šio amžiaus dešimtmečiais į revoliucinės kūrybos kelią pradėjo įsijungti ir naujos jėgos, aktyviai besireiškiančios to laiko socialistinėje JAV lietuvių periodikoje (“Kovos,” “Laisvės” ir kt. laikraščiuose). Brendo mintis išleisti jų kūrinius bendru specialiu leidiniu—almanachu. Šią idėją galėjo skatinti ir Lietuvoje pasirodę tokio pobūdžio leidiniai—proletarinės krypties “Nauju taku” (1914 m.), “Pirmasai baras” (1915 m.) ir kt.

1916 m. balandžio mėn. “Kovos” laikraščio redakcijoje dalyvaujant R. Židžiūnui (Merkinės Vaidilai), K. Bizauskui (Saulės Broliui), P. Kurkuliui (Vardūnui), buvo iškeltas sumanymas “surinkti visų pasižymėjusių jaunesniųjų Amerikos lietuvių poetų veikalus” ir išleisti juos viena knyga “Kovos” spaustuvėje (“Kova,” 1916, geg. 5, Nr. 18). “Tuomi manome—rašė “Kova,”—dailiosios raštijos mylėtojams suteikti smagaus estetiško pasiskaitymo.”

Medžiagą almanachui rinkti bei rūpintis jo išleidimu ėmėsi tuometinis “Kovos” laikraščio administratorius P. Kurkulis. Amerikos lietuvių autoriai jam siuntė savo kūrinius. Tačiau tuosyk (1916 m.) almanachas nebuvo parengtas. Jo iniciatoriui ir sudarytojui P. Kurkuliui (Vardūnui) 1917 m. išvykus į Rusiją, sumany-

mas atsidėjo, pasiūsti kūriniai nusimetė, bet almanacho mintis nepražuvo.

“Yra sumanyta išleisti” . . .

Almanacho idėją atgaivino R. Židžiūnas. 1920 m. pradžioje tuo klausimu jo pasirašytas Aurės Žvaigo vardu laiškas buvo išsiuntinėtas Amerikos lietuvių darbininkų rašytojams.

“Mielas drauge—kreipiamasi tame laiške. Yra sumanyta išleisti Amerikos lietuvių darbininkų beletristų ir poetų vieną bendrą veikalą, panašų į “Barą,” kurį anais metais išleido Lietuvos buržuazinė moksleivija” (Čia turimas minty 1915 m. Vilniuje išleistas almanachas “Pirmasai baras”—B. R.). Laiško autorius nurodė užkviestus šiame leidinyje dalyvauti Muragą (R. Mizarą), J. Jaką, K. Lietuvaitę (K. Senkevičiūtę), J. Svyrūnėlį (J. A. Vireliūną), J. Rėdą (J. Zalanską), J. Krčną (S. Jasilionį), M. Šileikį, Aurės Žvaigą (R. Židžiūną), Seną Vincą (V. Jakštį), F. Žuravį (P. S. Zurwell), P. Krakaitį ir kitus. Daugelis šių pakviestųjų buvo gana žinomi savo kūrinių iš “Kovos,” “Laisvės,” “Naujosios gadynės” bei kitų leidinių.

Sumanytam almanachui laiške buvo siūlomi įvairūs pavadinimai—“Atžalos,” “Priešaušryje,” “Raudoni žiedai.” Šį leidinį buvo manyta išleisti pačių jo autorių lėšomis, kiekvienam paaukojus po 50 dolerių. Tačiau pakviestųjų autorių bei kitų asmenų atsakymai į laišką ir jų iškeltos mintys bei pasiūlymai įnešė pataisymą į pirmąjį almanacho sumanymą.

3. “Prakilnus darbas”

Tiek į almanacho autorius kvieisti Amerikos lietuvių darbininkų rašytojai, tiek “Laisvės” skaitytojai labai pritariamai sutiko sumanytąjį leidinį.

Atsakydamas R. Židžiūnui poetas K. Bizauskas (Saulės Broliis) rašė: “Jūsų sumanymas yra gražus ir pagirtinas . . . Turėtų gerą pasisekimą tarpe mūsų dirbančiosios jaunomenės” (“Laisvė,” 1920, kovo 13, Nr. 62). “Sumanymą pilnai remiu—rašė ten pat Senas Vincas (V.

Jakštys). "Žiūrint į tuos kilnius sumanymus—nurodė A. Petrika,—veržiasi prielanki išvada" ("L." 1920, bal. 1, ir 78). Sužinojęs apie ruošiamą almanachą V. Keršulis sakėsi labai nudžiugęs: "Mačiau sau puikus tai sumanymas" ("L.", 1920, kovo 26, Nr. 73).

Gražaus palaikymo almanacho idėja susilaukė iš kitų pažangiųjų veikėjų, iš paprastų darbininkų. Žinomas muzikas ir chorvedys L. Ereminas almanacho ruošimą pavadino "prakilniu darbu" ("L.", 1920, bal. 1, Nr. 78).

Miško darbininkas U. laiške rašė: "Nemanykit, kad giriniai nemyli dailių raštų. Aš sakau: taip—myli! Toji knyga bus pavasaris lietuviams darbininkams" ("L.", 1920, bal. 6, Nr. 88).

Iš čia pacituotų atsiliepimų matyti, kaip palankiai ir entuziastingai buvo sutiktas literatūros almanacho leidimas. Laiškuose pareikšta ir minčių dėl ruošiamo leidinio idėjinės krypties bei kitais klausimais.

"Baras" ir kiti buržuazinių rašytojų leidiniai—pabrėžė Saulės Brolis (K. Bizauskas),— nėra atsakantys darbo žmonių klasei (. . .) Mūsų jaunimui reikia aiškių, iš jų pačių vargo nupintų skaitymų . . ." ("L.", 1920, Nr. 62). "Jūsų pasirinktas kūrėjų sąstatas—nurodė A. Petrika,—man tinka: mums nereikia idėjinių priešų. Darbo žmogui (. . .) svarbiau yra matyti savo vargų atspindį, savo kovas" ("L.", 1920, Nr. 78).

Prie almanacho—be anksčiau kviestųjų—prisidėjo nauji autoriai, jų tarpe Švenčioniškis (V. Paukštys), J. Barkus (J. Stropus), Don Alberto (L. Prūseika).

Skaitytojai ir autoriai taip pat siūlė savo pavadinimus šiam leidiniui. Antai siūlyta (be jau minėtų)—"Rytas brėkšta" "Plunksnos balsas," "Pirmi žingsniai," "Minių balsai," "Ateitin žengiant" ("L.", 1920, Nr. 62). Pagaliau buvo nutarta leidinį pavadinti "Atžalos."

4. "Meldžiame visų stoti į talką":

Sunkiausiai sprendžiama pasirodė "Atžalų" leidimo finansinė problema. R. Židžiūno laiške iškeltas pasiūlymas patiems almanacho autoriams susidėti leidimui reikalingas lėšas (po 50 dol.) toli gražu ne visiems buvo pagal jėgas. Dalyvavimo almanache sąlygos—nurodoma "Laisvėje,"—yra per sunkios." Kai kurie autoriai (Senas Vincas, K. Lietuvaitė, J. Svyrunėlis ir kt.) atsisakė dalyvauti leidinyje dėl to, kad neišgali įnešti numatytos sumos.

"Su tais, atsiprašant, prakeiktaisiais centais trumpa"—rašė K. Lietuvaitė (Senkevičiūtė). "Dabar tiek uždirbu—nurodė J. Svyrunėlis—(J. A. Vireliūnas)—kad vos tik pragyvenu" ("L.", 1920, Nr. 62). Bėje, J. A. Vireliūnas tada jau sunkiai sirgo džiova ir, kaip pasirodė, gyveno paskutiniuosius metus: mirė 1920 m. pabaigoje (XI mėn.) nesulaukęs almanacho pasirodymo. "Juk ir mes—sakėsi kitas į leidinį pakviestas rašytojas,—esame darbininkai, juk ir mums reikia gyventi" (ten pat.).

Susidarius tokiai padėčiai su knygos leidimo lėšomis, nutarta kreiptis į Amerikos lietuvių darbininkus. Almanacho leidimas—buvo pabrėžta "Laisvėje" (1920, Nr. 62) priklauso "nuo jūsų pagalbos, draugai darbininkai," "Mes, Amerikos lietuvių darbininkų laikraščių beletristai ir poetai, kreipiamės prie jūsų, draugai darbininkai, melddami jūsų finansinės paramos . . ." ("L.", 1920, kovo 13, Nr. 62).

"Atžalų" leidimui buvo sudarytas komitetas (įzd. V. Paukštys, sekr. R. Mizara), kuris kvietė: "Meldžiame visų stoti į talką."

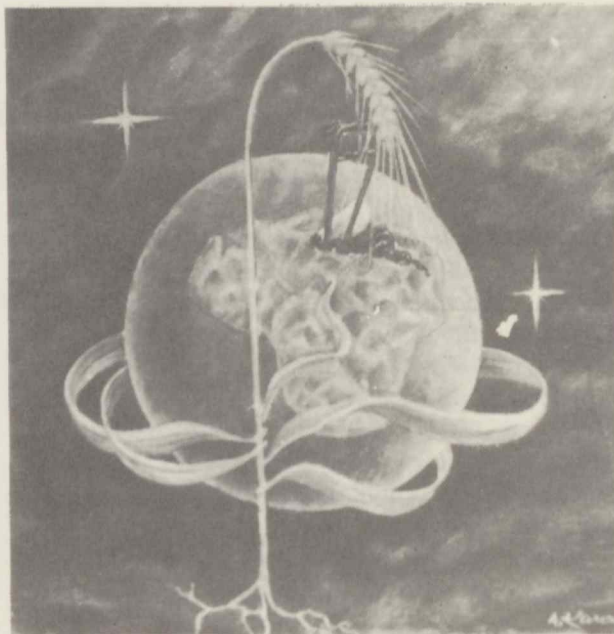
Paprasti darbininkai—"rankpelniai" iš įvairių lietuviškų kolonijų, siuntė aukas ir prenumeratą "Atžaloms." Antai kaip nurodė "Laisvė" vienas "juodo darbo darbininkas" atsiuntė 100 dolerių paskolos be nuošimčių ir 2 dolerius prenumeratai ("L.", 1920, bal. 6, Nr. 82). Itin aktyviai, renkant lėšas "Atžaloms" leisti, darbavosi komiteto sekretorius R. Mizara, reguliariai per "Laisvės" laikraštį informuodamas apie aukų vąžų.

Lietuviai darbininkai—dailiosios literatūros mylėtojai—dosniai rėmė "Atžalų" leidimą. Per 1920 m. kovo—balandžio pusmėnesį jau buvo surinkta 200 dolerių ("L.", 1920, bal. 6 Nr. 82). Almanacho fondan aukojo net streikuojantieji Waterburio darbininkai lietuviai ("L.", 1920, geg. 27, Nr. 123), "Nenusiminkit—rašė vienas "Laisvės" autorius "Atžalų" komitetui,—želdykit, o mes padėsime" ("L.", 1920, geg. 21, Nr. 118). 1920 m. rugpiūčio mėn. reikalingos almanacho leidimui lėšos (1200 dol.) buvo sukauptos.

"Atžalas," "Laisvės" laikraščio spaustuvė išleido 1921 m. Kaip rašė "Laisvė," šio JAV lietuvių proletarinės literatūros almanacho kūryba, skirta padėti pasauliui "greičiau tapti koku jisai bus ateityje—gražus, laisvas, teisingas ir laimingas po raudonos vėliavos palaima" ("L.", 1921, birž. 17, Nr. 144).

Rožių augintoja

Marcinkevičiaus poemos "Donelaitis" motyvais
"Lietuva."

Filosofinės minties paveikslai

BRONIUS JAUNIŠKIS

Iš pažangiečių spaudos Amerikos lietuviai pažįsta kaunietę tapytoją Algirdą Karaliūtę. Jos vieną kitą kūrinių reprodukciją spausdino savaitraštis "Laisvė." Šiuo kartu su dailininke plačiau supažindinsime.

A. Karaliūtė yra mokytoja, neseniai pradėjo tapyti pastele. Anksčiau jai atrodė, kad menininku gali būti reto talento žmogus. Betgi, neišbandęs savo sugebėjimų, negali žinoti, esi talentingas ar ne? . . . Draugų paskatinta, A. Karaliūtė ir ėmėsi kūrybos. Per vienerius metus ji nutapė virš 30 paveikslų ir savo mokykloje, o ir Kauno dailininkų sąjungos salone suruošė savo pirmąją personalinę parodą.

Mokytojos A. Karaliūtės paveikslai daugumas tapyti ciklais. Gana žaisminga ir originaliai atrodanti vėjų grupė. Ji suskirstyta metų laikais, kurie alegoriškai, perkeltine prasme, išreiškia žmogaus gyvenimo laikotarpius. Paveikslas "Pavasario vėjas"—vaizduoja jaunystę. Lengvutė tarsi drugelis mergina skrieja erdvėje. Atrodo, negali būti stabdžių sulaukyti

Rudeninis vėjas

jos polėkiui. Paveikslu kompozicijoje viskas lengva, lyriška, poetiška, nepagaunama. Tačiau ji gaubiamą rūpesčių, su kūdikiu, kuris tarp jų krykštauja. Nepaprastu subtilumu ir įvairumu pasižymi "Rudens vėjas." Ši kompozicija paprasta. Seno parko alėja ir pagyvenusių žmonių pora. Jie pamažu, ramiai nueina nuo žiūrovo. Jie laimingi, pilni gyvenimo džiaugsmo, nors jau . . . alėja siaurėja. Gyvena savimi ir savo rūpesčiais.

Paskutinė ciklo kompozicija "Žiemos vėjas" skausminga ir alegoriška. Gyvenimo pabaigoje žmogus lieka vienišas. Jis gyvena tik ta diena, todėl dažnai savo mintimis grįžta atgal žinomis praeities gyvenimo vingiais, grįžta iki pradžios, tuo pačiu iki pabaigos. Kompozicijoje pavaizduota didelė erdvė kurioje žingsniuoją lyg pasiklydusi moters figūra raudonu drabužiu, primenantį Maksimo Gorkio senę Izirgilę. Ji savo pačios plaukais nužymėtu taku—savo mintimis grįžta atgal.

Didelio dėmesio vertas ciklas "Žemė," kuris susideda taip pat iš keletos darbų: "Žemės džiaugsmas," "Žemės mintys," "Žemė ir saulė," "Nežudykite žemės." Kompozicijoje "Žemės

Žemė ir saulė

džiaugsmas" vaizduojama personifikuota žemės veido dalis, ant kurio auga vėslūs javai, žydi gėlės. Iš gėlių pluošto, tarsi arfos stygos mergina skambina žemės giesmę. Jai pritaria virš javų plaukiantys vaikinių veidai. Tai nepaprasto skambesio himnas mūsų žemei! Paveiksle "Žemės mintys" matome juodus medžius—žmones, per kuriuos lyg venomis teka žemės kraujas. Medžio kraujo lašas, nukritęs ant žemės, virsta daigu. Iš paveikslu skaitai tarsi iš knygos: žemė išaugino medį, žemė išaugino žmogų, žemė subrandino jo mintį. Kiekvienas prasmingas minties lašas duoda naują gyvybę. "Žemė ir saulė"—kompozicija alegorinė. Pilkuose žemės arimuose, kaip ir "Žemės džiaugsmas," išryškėja sudvasintas visas žmogaus veidas. Jo žili plaukai apvynioja saulę—gėrio simbolį. Vadinasi, tiek žmogui, tiek žemei reikia gėrio!

Visuose žemės ciklo paveiksluose spalvų nedaug. Dominuoja ruda, pilksvai žydra, violetinė ir gelsva. Jos visos pajungtos minties išraiškai. Dar mažiau spalvų paskutiniame ciklo paveiksle "Nežudykite žemės." Tamsesnėmis spalvomis pavaizduota juodų arimų žemės veidas, pilnas rimties ir kančios. Žemės veidas pridengtas graublėtų rankų. Tačiau jos neapsaugoja žemės veido nuo kruvinų ir purvinų žmogaus pėdų pėdsakų. Į veido kraštą įkalti cementiniai stulpai su spygliuotomis vielomis. Dramatiškai driekiasi lyg saulėlydis rausvi žemės veido plaukai. Žiūrint į paveikslą norisi suukti: "Žmonės, netrypkite žemės veido kruvinomis kojomis! Nežudykite jos! Žmonės, būkite žmonėmis!"

Mokytoja A. Karaliūtė sukūrė japonišką dyptiką, kuri lyg iššoka iš kitų kompozicijų savo lengvumu. Šiuose paveiksluose nėra to minties svorio, potekstės, filosofijos, turi daugiau pažintinę reikšmę. Kompozicijose jauti lengvumą, trapumą, rytietišką egzotiką. Dyptikas susideda iš dviejų paveikslų: "Japoniškas sodas" ir "Šokėja iš Takaradzuki." Pirmame piešinyje vaizduojamas arbatos gėrimo namelis su keliais aukštytyn riestais stogais. Namelio spalvingas šešėlis atsispindi skaidriame vandenyje. Pagal japoniškas tradicijas, išlaikydami ritmą, glūdi apsamoso akmenys, o aplinkui—rytietiški, pilni egzotikos, medžiai. Šokėja nupiešta šokio santūriame judesyje, apsiavusi medukais, su spalvingu skėčiu rankose. Neįprasti paveikslai praplečia žiūrovo akiratį.

Jaunoji dailininkė nutapė ir visą eilę pavienių

Žiemos vėjas

kompozicijų: "Rožių augintoja," "Prisiminti-mai," "Laikas." Daugiausiai iš jų išsiskiria "Mama, kur tu!" Paveiksle pavaizduota vampyrų užpulta mergaitė. Tai žmogaus gyvenimo tragedija. Nelaimė gali ištikti kiekvieną žmogų. Nevilties valandą dažniausiai sušunki: "Mama!" Žodis "Mama!" lyg tarptautinis "SOS!" Žiūri į kompoziciją ir darosi kraupu. Atrodo, reikia šokti ir pagelbėti mergaitei apsisaugoti nuo šlykščių ir abejingų vampyrų. Dramatišką kompozicijos mintį sustiprina koloritas. Mergaitės figūra šviesi, pilkšvi pelesiniai vampyrai ir neramus, tamsiai raudonas fonas. Jokių atributų, jokios pagelbinės detalės, kaip ir kituose kūrinuose, nėra. Vyksta kova, nors beviltiška, bet nepralaimėta.

Matome savitą, su didele menine jėga į meno pasaulį žengiančią dailininkę. Reikia jai palinkėti negėstančio ryžto, daugiau drąsos reikšti filosofinę mintį, nes filosofinis menas, kaip ir visa žmonija, kaip ir pati filosofija, yra amžinas.

*

LIETUVA

*Lietuva — akmuo prie slenksčio seno
ir lietaus lašelis debesy.
Lietuva — ugnis, kurią kūrenam
Ir kurioj sudegtime visi.*

*Lietuva su pagonybės mitais,
Lietuva su šimtmečių lažu.
Lietuva — grėsmingas dinamitas
Tūkstančiuos sukilėlių laužų.*

*Visos pievos, upės apraudotos
Graudžiose lietuvės raudose.
Švietė revoliucijos raudonos —
Požemiuos įkalinta dvasia.*

*Mes visi tenai — gelmėj — užgimę
Po lenktu sukilėlio dalgiu.
Ir visus mus Lietuva augino
Tarsi laukų želiančių rugių.*

*Ak, rugiai, iškentę gruodžio vėją,
Ir keliai, nubėgantys kalvom...
Kažkada iš Lietuvos atėję,
Mes ir vėl sugrįšim Lietuvon.*

*Ir tenai, kur po visų klajonių
Žemėn atsiguls mana galva,
Nerašykit mano vardo, žmonės,
Parašykit, žmonės: L i e t u v a.*

PAULIUS DREVINIS

Į rūką viskas pasinėrė

*Mieli sūnėnai, dukterėčios,
Gyvent beliko dainomis...
O, jaunas būdamas, aš mėgau,
Kartu pažaisiti su jumis.*

*Pasekti pasaką prieš naktį,
Nuskinti žemuogę miške,
Klausytis, kaip gaidys užgieda
Auksiniam rytmečio rūke.*

*Į rūką viskas pasinėrė —
Rankytės, liemenys, veidai —
Laimingas juokas, spartūs žingsniai,
Skambėję pievoje kadai.*

*Didžiulis nuotolis tarp mūsų —
Našlaitės dainos sniego gūsius.*

Petras Cvirka ir Amerikos lietuviai

[Rašytojo gimimo 70-sioms metinėms]

L. ANTANAITIS

Šiais 1979 metais kovo 12 d. buvo atžymėtas lietuvių literatūros klasiko, žymaus tarybinio veikėjo Petro Cvirkos 70-sios gimimo metinės. Per skaudamai trumpą gyvenimą (1909-1947) jis paliko tokių kūrinų, kurie amžiams įėjo į mūsų gimtąją literatūrą, išgarsino jos vardą pasaulyje.

Daugialypiais ryšiais Petras Cvirka buvo susijęs su Amerikos lietuviais. Nuo 1925 m. iki mirties jis aktyviai bendradarbiavo tos šalies lietuvių periodikoje, parašė garsųjį satyrinį romaną "Frank Kruk."

1. "Siunčiu ten raštų . . ."

Tai eilutė iš P. Cvirkos 1929 m. II.6 d. laiško, kuriame jis rašo apie savo bendradarbiavimą Amerikos lietuvių periodikoje, konkrečiai—"Vienybės" laikraštyje (buv. "Vienybė lietuvininkų"). Su tuo leidiniu P. Cvirka užmezgė kontaktus dar ankstyvoje jaunystėje, pačioje literatūrinio darbo pradžioje, mokydamasis Vilkijos progimnazijoje (1922-1926).

1925 metais "Vienybės" laikraštyje ir pasirodė vieni iš pirmųjų būsimojo rašytojo kūrinų: jo straipsnelis apie piliakalnius (1925, VI.6 d.), straipsnis "Humanizmo laikais"—apie Erazmą Roferdamietį (1925, VI.18 d.), novelė "Sugriauta meilė"—"Vaizdelis iš šių dienų kaimo gyvenimo" (1925, X.1.), eilėraščių bei lyrinės prozos vaizdelių.

Į "Vienybės," paskui (maždaug nuo 1928 m.) į "Tėvynės" laikraščius P. Cvirka itin daug rašė 1925-1930 metų laikotarpiu. Daugiausia savo kūrinų jis siuntė "Vienybėn" per 1925-1930 m. ten buvo paskelbta apie 60 įvairių jo prozos dalykų, apie 100 eilėraščių, 3 scenos vaizdeliai, neskaitant korespondencijų bei publicistikos raštų įvairiomis temomis. Palyginti nemažai jas spausdino ir SLA leidinyje—"Tėvynės" laikraštyje.

Minėto laikotarpio P. Cvirkos kūryba JAV lietuvių periodikoje rodė didelį jos autoriaus produktyvumą, jo plačius interesus, jo plunksnos mėginimus įvairiose literatūros srityse (prozoje, poezijoje, dramaturgijoje, publicistikoje). Tai svarbi ir įdomi medžiaga rašytojo

literatūrinio kelio pradžiai, jo visuomeninei bei estetinei pasaulėžiūrai pažinti. Kol kas šie jo raštai dar nėra išleisti.

Į Amerikos lietuvių spaudą P. Cvirka tada rašė ne tik iš kūrybinio potraukio. Mokydamasis Vilkijos progimnazijoje, o vėliau (nuo 1926 m.) Kauno meno mokykloje rašytojas vertėsi laškai sunkiai. Iš "Vienybės" ir kitų Amerikos lietuvių laikraščių už savo raštus jis gaudavo honorarą, kuris padėdavo pragyventi. Tik pradėjęs literatūrinį darbą, daug rašęs P. Cvirka nevisad turėjo Lietuvoje kur dažniau spausdintis.

P. Cvirkos bendradarbiavimas JAV lietuvių laikraščiuose turėjo reikšmės ir kūrybinio požiūriu. Rašytojas, gaudamas lietuvių amerikiečių laikraščius, per juos susipažino su tos šalies išeivių gyvenimu. Kaip pasakoja P. Cvirkos bendraamžiai ir bičiuliai, skaitydamas JAV lietuviškus laikraščius, ypač jų skelbimus, rašytojas kaupė medžiagų būsimajam romanui "Frank Kruk" (žr. "Atsiminimai apie Petrą Cvirką"). Iš ten jis sėmėsi detalių, iš ten kilo ir Frank Kruko paveikslas.

2. "Komunistų amerikiečių laikraščiams"

Idėjiškai ir kaip menininkas bręsdamas P. Cvirka apie 1930-31 metus atitolsta nuo bendradarbiavimo literatinės ir kitos buržuazinės krypties JAV lietuvių laikraščiuose, kol visiškai nutraukia su jais ryšius.

Maždaug tuo laiku P. Cvirka deda pastangas užmegzti bendravimą su JAV pažangiąja darbininkų spauda. Štai 1932 m. kovo mėn laiške savo pažįstamam J. Vėličkai į Ameriką, rašytojas prašo pranešti "Laisvės" laikraščio adresą. ". . . Noriu—rašė P. Cvirka,—jame bendradarbiauti." Kitame laiške (1932 m. geg.—birž. mėn.) jis vėl nurodo norįs "bendradarbiauti Amerikos lietuvių komunistų spaudoje," bet dėl cenzūros galimų persekiojimų rašysias "komunistų amerikiečių laikraščiams" greičiausiai slapyvarde. Bet, atrodo, kad tuo laiku P. Cvirka, matyt, dėl įvairių priežasčių neužmezgė to bendradarbiavimo.

Apie 1933 metus P. Cvirka, įkalbėtas savo bičiulio dailininko Stasio Ušinskio, kartu su juo buvo besirengias važiuoti į JAV. Kelionė neįvyko, nes kaip rašo St. Ušinskas,—P. Cvirka “ar nesudurstė finansų, ar užsitęsė reikalai su užsienio pasu ir viza” (žr. “Atsiminimai apie Petrą Cvirką,” p. 198).

Tačiau P. Cvirkos vardas ir kūryba dar iki antrojo pasaulinio karo buvo pakankamai pažįstami JAV pažangiesiems lietuviams. . . . “Mes jau buvome—rašo Antanas Bimba,—nemaža girdėję apie Petrą Cvirką, kaip veiklų ir kovingą jaunuolį. Paskui susipažinome su kai kuriais jo raštais. Ypač gyvai mus veikė jo stambus kūrinys “Frank Kruk,” kuriame jis taip meistriškai demaskuoja mūsų amerikinių gyvenimą. (. . .) Paskui pasiekė mus jo “Žemė maitintoja.” Skaitėme ir neatsidžiaugėme.” (žr. “Atsiminimai apie Petrą Cvirką,” p. 299).

Dar iki 1940 metų “Laisvės” ir “Vilnies” laikraščiai paskelbė eilę P. Cvirkos kelionės po Tarybų Sąjungą reportažų (“Laisvė” 1938, rugp. 25; 1938, rugs. 23 ir kt.; “Vilnis,” 1939, birž. 26 ir kt.). Šiais kūriniais pažangieji Amerikos lietuvių laikraščiai supažindino savo skaitytojus su pirmosios socializmo šalies gyvenimu, pamatytu ir patirtu žinomo Lietuvos rašytojo, kurio žodis buvo labai svarbus ir reikšmingas.

“Laisvės” ir “Vilnies” bei Kanados “Liaudies balso” puslapiuose P. Cvirkos kūriniai pasirodė ir 1940 metais. Jų tarpe žinomas rašytojo novelės “Kapas” ir “Marių kiaulytė” (“L.”, 1940, sausio 13, vas. 17 “Liaudies balsas,” 1940, kovo 8, 12 d.), kai kurie publicistikos raštai.

3. “Ėmiau siųsti Amerikos “Laisvei” ir “Vilniai” savo produkciją

Taip P. Cvirka rašė 1941 m. pabaigos laiške Jonui Šimkui. Nuo tada rašytojas pradėjo itin aktyviai bendradarbiauti minėtuose laikraščiuose. Antrojo pasaulinio karo metais, hitlerininkams užpuolus Tarybų Sąjungą, P. Cvirka pasitraukė į šalies gilumą ir iš ten nuo 1941 m. rašė pažangiajai Amerikos lietuvių spaudai.

R. Mizara 1942 m. nurodė, kad “Laisvė” dabar turi daug įžymių bendradarbių iš Tarybų Sąjungos: jai rašą L. Gira, A. Venclova, Jon. Marcinkevičius, J. Šimkus, S. Nėris, K. Korsakas ir kiti, jų tarpe P. Cvirka (“L.”, 1942, Nr. 298). Iš tiesų, karo metais minėtieji rašytojai paskelbė “Laisvės,” “Šviesos,” “Vilnies,” “Tiesos” leidiniuose daug poezijos, pro-

zos bei publicistikos raštų. P. Cvirka buvo vienas iš produktyviausių autorių.

1942 m. birželio mėn. laiške žmonai—dailininkei Marijai Račkauskaitei-Cvirkienei, jis nurodė esąs paskirtas “Vilnies” korespondentu. Kitame laiške žmonai (1942 m. birž. 6 d.) P. Cvirka pažymėjo: “Daug spausdinu, rašau į Amerikos lietuvių laikraščius.” Užtenka pažvelgti į 1942-1945 metų “Laisvės” ar “Vilnies,” “Tiesos” ar “Šviesos” bei Kanados “Liaudies balso” puslapius, kad įsitikintume, kiek daug įvairių kūrinų čia spausdino P. Cvirka. Amerikos lietuviai gavo susipažinti su daugeliu įžymių rašytojo novelių ir literatūrinių pasakų, jų tarpe su “Lakštingala” ir “Sidabrine kulka,” su “Vienu paveikslu” ir “Verksmu” bei kitais išgarsėjusiais P. Cvirkos kūriniais.

Amerikos pažangieji lietuvių laikraščiai paskelbė taip pat nemaža rašytojo pamfletų (“Na ir tvarkelė,” “Rentelno sapnas išsipildė,” “Vokiškas numeris” ir kt.) jo publicistikos straipsnių (“Meilė Tėvynei,” “Lietuvio tėvynės balsas” ir kt.).

Kai kurie P. Cvirkos kūriniai JAV lietuvių periodikoje buvo spausdinti pirmąjį kartą ir iš ten paskui pateko į rašytojo kūrybos rinktines ir raštus. Štai “Vilnyje” (1943, bal. 13, 14 d. d.) buvo pirmąjį kartą įdėta P. Cvirkos garsioji novelė “Šulinys,” “Laisvėje” (1944, spalio 21 d.)—“Pirtis,” “Vilnies” kalendoriuje 1945 metais—“Rudens naktį” ir kt.

Antrojo pasaulinio karo metais P. Cvirka buvo numatęs keliauti į JAV, pas tos šalies lietuvius. A. Venclova savo atsiminimuose nurodo, jog P. Cvirka jam pasakojęs apie šį sumanymą: rašytojas galvojęs, kad ten, JAV-se, jis būtų galėjęs nuveikti daug naudingo (žr. “Atsiminimai apie Petrą Cvirką,” p. 592). Kaip žinia, P. Cvirkos ketinimai paviešėti Amerikos lietuvių tarpe nebuvo įgyvendinti.

4. Frank Krook a novel Petras Cvirka

P. Cvirkos vardas ir kūryba Amerikos lietuviuose neperstojo plačiai skambėti ir karui pasibaigus, ir po nelauktos didžio rašytojo mirties (1947 m.) iki dabar.

Pažangieji laikraščiai ir toliau spausdino jo kūrinus. Lietuvių Literatūros Draugija (LLD) 1949 m. išleido P. Cvirkos kūrinų rinktinę (leidinys Nr. 56). “Laisvės” ir “Vilnies” laikraščiai savo skiltyse paskelbė ir stambius rašytojo kūrinus—romanus “Žemė maitintoja” (“L.”, 1941, saus. 30 d.—bal. 3); Frank Kruk” (“L.”

1947, saus. 8—birž. 27), ištraukas iš jų bei "Meisterio ir sūnų" ("Vilnis," 1951 rugs. 1—spalio 30).

Amerikos pažangieji lietuviai paskleidė jų mylimo rašytojo kūrybą ir angliškai skaitančioje visuomenėje. Štai "Laisvės" laikraščio angliškajame puslapyje, ne kartą buvo spausdinti P. Cvirkos publicistikos raštai, jų tarpe demaskuojantieji reakcinius JAV lietuvių sluoksnius, talkinčius hitlerinei propagandai ("L." 1942, liepos 10 d. ir kt.)

Propaguojuojant P. Cvirkos kūrybą angliškai nemaža nuveikė žinomas Amerikos lietuvių pažangus veikėjas ir vertėjas Fr. Yakštis. Jo dėka 1951-1952 m. LDS leidinyje "Tiesa" (Brooklyne) pasirodė kelių P. Cvirkos kūrinių vertimai į anglų kalbą. 1951 m. gr. 15 d. "Tiesa" paskelbė "Šulinio" (The Well) vertimą; 1952 metais—ten įdėti novelių "Laidotuvės" (the Funeral), "Žiurkės ola" (The Rat Hole), Frank Kruko (Frank Crook) ištraukų vertimai.

JAV lietuvių pažangieji veikėjai ir publicistai (A. Petrika, S. Jasilionis, R. Mizara, A. Bimba ir kiti) įvairiomis progomis ar atsitikimais yra nemaža rašę apie P. Cvirką—jo gyvenimą ir kūrybą. Jų straipsniai, pastabos, komentarai padėjo kuo plačiau didinti šio rašytojo vardui ir kūrybai.

A. Bimba—pirmasis iš Amerikos lietuvių lankęsis Tarybų Lietuvoje 1945-1946 m.,—tos viešnagės metu susipažino su Petru Cvirka.

"Aš—rašė A. Bimba,—kaip šiandien atsimeinu pirmąjį savo susitikimą su šiuo lietuvių tautos sūnum 1945 metų žiemą Vilniaus aerodrome. Visoje grupėje veikėjų ir rašytojų, kurie mane sutiko, Petras man atrodė gyviausias ir sveikiausias. Aš net pagalvojau: šis jaunas žmogus tiesiog kunkuliuoja energija! Ir todėl pranešimas apie Petro Cvirkos mirtį man atrodė neįtikėtinas. (. . .) Dar ir šiandien mušs labai sunku tikėti, jog Petro Cvirkos nebėra gyvųjų tarpe . . .!" Tai todėl, kad P. Cvirka įėjo į Amerikos lietuvių gyvenimą kaip artimas ir brangus žmogus, kaip didelis žodžio meistras, kuris visada domėjosi lietuvių išeičių vargais ir džiaugsmams, rūpinosi jų likimu, jų ryšiais su gimtąja tėvų žeme.

Algina Gudynienė

Nidoj

Kiek čia gėrio, grožio, Nuostabus kampeli! Marių melsvu plotu Ritasi bangelė.	Vėjas purų smėlį Pustyt nesiliauja. Padangėje plauko Silko debesėliai. Pro juos linksmi saulė Nusišypso vėlei.
Banga bangą gena, Skuba, krantan bėga. Drėgnam smėly pėdos Neilgam išlieka.	O žali pušynai Ošia dainą mielą. Gera čia ilsėtis, Jie ramina sielą!
Kalvos ir kalneliai Vėjo supustyti Tai miškais žaliuoja, Tai smėlynai plyti.	Neringa gražioji Nuostabus kampeli, Tyro džiaugsmo semtis Sirdis tik čia gali!
Pažvelgus nuo kalno Pušelių raizgynė. Visos vieno ūgio, Šakom susipynę.	Aš dažnai į Nidą Mintimis nuskrisiu Pasakišką grožį Ir sapnuos matysiu.
Balto smėlio kėpos Nežymiai keliauja—	

ŽVAIGŽDĖ

Kada skaitai knygas, rašytas tų žmonių,
Kurie regėjo klaių siaubą karo,
Sunku suprasti neapykantą anų dienų,
Kada engėjai viską darė,
Kad kraujo orgija, šiurpia, baisia
Užtvintų planeta visa . . .

Ką reiškia kraupūs inkvizicijos laužai
Prieš krosnis krematorijų siaubingų,
Kur milijonai degė daugel metų ištisai
Ir tyčiojos negailestingai
Iš žudomų aukų nebaudžiamai
Įžulės kraugeriai?! . .

Štai moteris viena, išlikusi gyva,
Aprašo savo knygoje skaudžiojoj,
Kaip varė mirti juos tuščia nakties gatve,
Kuri aplink ramiai miegojo,
Ir buvo jų visų viena kaltė—
Geltona prisegta žvaigždė! . .

G. S.

Dėl Lietuvių meno sąjungos ištakų ir pradžios

ANTANAS AUKŠTAITIS

JAV pažangiųjų lietuvių kultūros gyvenime svarbus vaidmuo teko Lietuvių meno sąjungai (iki 1938 m. vadinosi Amerikos lietuvių proletarų meno sąjunga). Ji turėjo stiprios reikšmės ir tos šakos lietuvių darbininkų meniniams sugebėjimams plėtoti, taip pat jų visuomeniniam-politiniam švietimui ir klasiniam auklėjimui.

Tuo tarpu apie šios Sąjungos istoriją ir veiklą nėra plačiau ir nuosekliau rašyta, nors ji verta specialios studijos. Nemaža svarbių jos gyvenimo įvykių ir momentų dar nenušviesta; kai kurie klausimai—neišaiškinti. Vienas iš tokių—LMS atsiradimas ir įsikūrimas.

Šiame straipsnyje plačiau ir konkrečiau išdėstoma medžiaga apie LMS poreikio brendimą, sumanymą, įsisteigimo aplinkybes ir veiklos pradžią.

Pirmieji mėginimai

Mėginimai suvienyti Amerikos lietuvių meno jėgas—kolektyvus ir menininkus—buvo daromi jau XX a. pradžioje. Apie 1908-1910 metus dėtos pastangos į vieną bendramerikinio pobūdžio organizaciją sujungti lietuvių teatro mėgėjų kuopas ir grupes. Kai kas buvo daryta kuriant į specialią draugiją lietuviškus chorus. Tačiau dėl įvairių priežasčių, jų tarpe politinių ir ideologinių, minėtieji sumanymai nepasisėkė įgyvendinti. Tik Chicagoje 1914 m. (daugiausia B. Vargšo iniciatyva) buvo įkurtas Lietuviškų dramatiškų draugijų susivienijimas, "kuris ketino" sujungti visas teatro draugijas į vieną centrinę organizaciją.

XIX a. pabaigoje, ypač XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Amerikos lietuvių kolonijose veikė ir naujai steigėsi daug darbininkų chorų. Prie LSS ir LLD kuopų buvo įsikūrę dramatos rateliai. Socialistinės krypties periodikoje ("Kovos," "Laisvės" laikraščiuose, "Naujosios gdynės" žurnale) aktyviai reiškėsi jaunos darbininkų literatūros, iš dalies dailės jėgos.

Taigi pažangiųjų lietuvių darbininkų meninis sąjūdis buvo išsiplėtojęs, ir jo tolesnės veiklos interesai, idėjinis—meninis augimas reikalavo koncentruoti tas jėgas į vieną specialią organizaciją, kuri padėtų sėkmingiau plėtoti proletariniam menui. Sutelkti darbininkų meno

kolektyvus buvo svarbu taip pat idėjiniu—politiniu požiūriu.

"Amerikos proletarų menininkai, vienykitės!"

1916 metų antroje pusėje iš Naujosios Anglijos darbininkų socialistų sluoksnių kilo sumanymas "suvienyti atskiras teatrinių bei chorų grupes į vieną kūną bendram darbui." Šiam tikslui 1916 m. rugpjūčio 27 d. So. Bostone buvo sukviestas scenos ir dailės mylėtojų suvažiavimas, įkūręs Amerikos lietuvių socialistų dailininkų federaciją (ALSDF).

Ruošiant suvažiavimą ir jo darbe aktyviai dalyvavo to laiko žinomi LSS veikėjai bei menininkai, jų tarpe M. Tuinyla, V. Rimkus (poetas Keršto širdis), V. Dubendris, R. Mizara, J. Vireliūnas (prozininkė J. Svyrūnėlis), S. Turskis (socialistų chorų chorvedys) ir kt.

Suvažiavimas, įkūręs ALSDF, svarstė ir kitus svarbius šios Federacijos veiklos klausimus. Buvo nutarta leisti žurnalą teatro ir muzikos reikalams, laikinai Federacijos organu pasiskirti LSS žurnalą "Naujoji gdynė" ir laikraštį "Kova," stengtis leisti revoliucinio turinio dramatos, dainų, operų veikalus, skirti premijas rašytojams ir kompozitoriams ("Kova," 1916, Nr. 47). Suvažiavimas pažymėjo tvirtus Federacijos ryšius su LSS. Tarp Federacijos tikslų itin pabrėžtas uždavinys dramatos draugijoms, dailės kuopoms, ehorams kreipti dėmesį į jaunosios kartos meninį auklėjimą.

Į pirmąją ALSDF valdybą buvo išrinkti: V. Rimkus (pirm.), P. Mockapetris (sekr.), J. Vireliūnas (finansų sekr.) ir Z. Puišiuė (ižd.).

Antrasis suvažiavimas įvyko 1921 m. lapkričio 19 d. Brooklyne.

ALSDF įkūrimas turėjo tam tikros reikšmės, plėtojant tos šalies lietuvių darbininkų meno jėgas, tačiau platesnės veiklos nebuvo parodyta. Iš esmės ši Federacija netapo lietuvių proletarinio meno organizacija.

Kai kas buvo nuveikta leidžiant specialią periodiką. 1921 m. pabaigoje privačia iniciatyva New Yorke pasirodė mėnesinis laikraštis

“Vyturėlis,” skirtas “darbininkų chorams ir muzikos mėgėjams.”

Apžvelgti faktai rodė, kad JAV lietuvių darbininkų ir socialistų sluoksniuose brendo poreikis vienyti proletarinio meno jėgas, kad ta linkme kai kas buvo daroma.

Naujų impulsų čia davė Tarybų Rusijos lietuvių pasiūlymai. 1922 m. birželio 3 d. “Laisvėje” buvo paskelbtas Maskvoje veikusios Lietuvių proletarų rašytojų ir poetų J. Janonio vardo sąjungos laiškas “Darbininkų teatro darbuotojams Amerikoje,” rašytas 1922 m. balandžio 11 d.

Siame laiške Amerikos lietuviai darbininkai ir raginami įkurti specialią scenos organizaciją, “kuri (. . .) rūpinsis visos Amerikos darbininkų teatru.” Tokią draugiją scenos veikalais žadėjo paremti minėtoji J. Janonio sąjunga.

Netrukus “Laisvė” (1922 m. birželio 19 d.) išspausdino kitą 1922 m. balandžio 10 d. rašytą tos pačios J. Janonio lietuvių proletarų ir poetų sąjungos laišką,—“Amerikos proletarų menininkai, vienikytės!”

“Proletarų menas—poezija, dailioji raštija, dailė—plastika, muzika ir scenos menas—pabrėžiama laiške,—darbininkų klasės kovoj su kapitalu lošia neapsakomai svarbios rolės.” Laiške pažymėta, jog Amerikoje esą užtektinai “kaip dirvos, taip ir jėgų” įkurti “Proletarų meno sąjungai,” kuri vienytų ne tik literatūros pajėgas.

Tokios organizacijos kūrimo reikalus siūloma suderinti su tuo laiku veikusia legalia politine organizacija—Amerikos Darbininkų partijos, jos lietuvių sekcijos Centro biuru. Rekomenduojama palaikyti glaudžius ryšius su Lietuvių Literatūros draugija (LLD).

Laiške išreikštas įsitikinimas, kad įkurta Meno sąjunga “iššauks gyveniman naujų lig šiol nežinomų ar pakrikusių proletarų jėgų.”

Taigi Tarybų Rusijoje gyvenę proletariniai veikėjai vienukart iškėlė du pasiūlymus—kurti Amerikos lietuvių darbininkų teatro draugiją ir projektą—įsteigti Proletarų meno sąjungą—platesnio pobūdžio organizaciją.

Proletarų meno frontą kuriant

Šiuos pasiūlymus, kaip pribrendusius, pritariamai sutiko JAV lietuviai darbininkai. Jau 1922 m. liepos mėn. pradžioje sukurta, praktiškai juos spręsti.

Antai Čicagoje, nutarus steigti “Lietuvių darbininkų teatro draugiją,” buvo sudaryta laikinoji komisija iš 3 asmenų—J. Verbicko, M.

Daržinskaitės-Pakausky (Pakaušienės) ir J. Pakaušio. (“Laisvė,” 1922 liepos 7). Ji turėjo rūpintis šios draugijos organizavimu.

1922 m. liepos 3 d. Clevelande, Ohio įsteigiama “Amerikos lietuvių proletarų menininkų sąjungos” kuopa iš 25 žmonių. Kuopos steigėjai (A. Baltrušaitis, J. Petronis, A. Gailiūnas, A. Baniulis) nurodė, kad minėtos sąjungos dar nėra, tačiau ji būsianti įkurta. Todėl jie kviečia ir kitose vietose įkurti tos būsiančios sąjungos kuopas (“L.”, 1922, liepos 11). Taigi vienu metu, lygiagrečiai pradėtos kurti abi organizacijos.

Tačiau solidesnį organizacinį pagrindą turėjo Amerikos lietuvių darbininkų teatro sąjunga (vienur ji vadinama draugija, kitur—sąjunga—A. A.) Ji buvo įkurta 1922 m. liepos 21 d. Čicagoje LLD I apskrities ir kiek anksčiau sudaryto “teatrališko komiteto” susirinkime. Čia, matyt, buvo aptarti organizaciniai Sąjungos klausimai, išrinktas laikinasis jos Centro Komitetas iš penkių asmenų (J. Pakaušio, J. Verbicko, S. Telksnio, J. Grikėno ir M. Pakaušienės). Visais Sąjungos reikalais reikėta kreiptis pas J. Pakaušį.

Amerikos lietuvių darbininkų teatro sąjungos įkūrimas buvo laikomas Amerikos lietuvių proletarinio meno jėgų vienijimosi pagrindu. (“L.”, 1922, rugpjūčio 26 d.). Kaip rašė LLD žinomas veikėjas K. Steponavičius, ši sąjunga esanti platesnio meninio sambūrio pradžia. Jo nuomone, pagrindinis uždavinys—organizuoti teatro, dainininkų, poetų bei rašėjų skyrius ir jungti į vieną kūną—“Proletarų meno sąjungą.” Autorius nurodė: “Sudarykime bendrą proletarų meno frontą prieš buržuazijos meno frontą” (Ten pat).

Amerikos lietuvių darbininkų teatro sąjungos kūrimas neapsiėjo be sunkumų ir kliūčių. Jos steigimo iniciatyvos nesiėmė politinė organizacija (žr. “L.”, 1922 rugp. 27); buvo siūlyta ir laikinai atidėti šį sumanymą (“L.” 1922 rugs. 22).

Tačiau proletarinio meno draugijų steigimo reikalai jau buvo išsijudėję.

ALPMS pradžios žingsniai

V. Žalionis (B. Pranskus) iš TSRS 1922 rugpjūčio 15 d. rašytame straipsnyje “Apie proletarų teatrą,” jo išnašoje pažymi gavęs žinią, kad JAV lietuviai įkūrė “proletarinio meno sąjungą” ir linki jai “geros darbuotės” (“L.”, 1922, rugs. 14). Tai bene pirmoji žinia apie tokios Sąjungos įkūrimą. Tačiau, atrodo,

kad autorius "proletarinio meno sąjunga" laikė tuo laiku jau formaliai (1922 liepos 21 d.) įsteigtą Amerikos lietuvių darbininkų teatro draugiją. Iš jos išsivystė ir Amerikos lietuvių proletarų meno sąjunga (ALPMS), apėmusi ne tik teatro, bet ir kitų meno sričių kolektyvus ir kūrėjus.

1922 m. pabaigoje (lapkričio mėn.) užtinkame jau pirmuosius ALPMS veiklos rezultatus. Sąjunga paskelbė išleidusi 4 veikalus darbininkų teatro scenai ("Fabrikantas ir darbininkai," "Buožės," "Karo aukos" ir "Maratas"). Darbininkų teatro kuopos raginamos vaidinti tik Sąjungos leistus kūrinius, nes tai esą "darbininkų meno veikalai" ("L.", 1922, lapkr. 24).

ALPMS klausimai buvo svarstomi Lietuvių literatūros draugijos (LLD), Moterų progresyvaus susivienijimo konferencijose. Antai, 1922 m. gruodžio 10 d. Bostone surengtoje Moterų progresyvaus susivienijimo II rajono konferencijoje buvo priimta rezoliucija "Lietuvių proletarų meno sąjungos klausimu." Joje pabrėžta, kad tokia meno draugija "nuo seno pageidaujama" ir todėl kviečiama ją remti, "tverti kaip tik yra galima Lietuvių proletarų meno sąjungos kuopos." Kai kurios LLD vietos organizacijos dėl ALPMS tuo metu laikėsi neutralios ar nesikišimo politikos ("L.", 1922 gruodžio 3 d.).

Tai, žinia, apsunkino pirmuosius šios Sąjungos žingsnius. ALPMS iš pradžių rūpinosi tik darbininkų teatro scenos veikalais. Antai, 1923 m. sausio mėn. ji siūlo vaidinti darbininkams penkis scenos kūrinius. "Lošdami savo klasės veikalus mes sukelsime darbininkuose klasinę sąmonę ir pakelsime proletariato meną"—nurodoma Sąjungos skelbime ("L.", 1923, saus. 20). Vadinasi, Sąjunga iš esmės ėmėsi tų pačių funkcijų, kurias buvo užsibrėžusi Amerikos lietuvių darbininkų teatro sąjunga. Tai būtų vėl įrodymas, kad ALPMS išsiplėtojo iš pastarosios organizacijos.

Matyt, kad ALPMS kūrimosi studijoje savo veiklą apribojo tik scenos veikalų rūpinimu. 1923 m. pradžioje te veikė tik kelios ALPMS kuopos didmiesčių kolonijose. "... ALPMS nuo jos įsikūrimo labai menką progresą padarė"—rašė "Laisvėje" Užventiškis ("L.", 1923, kovo 3 d.). Turėta galvoje silpnas ALPMS kuopų augimas, lėtas jos organizavimasis.

Suvažiavimas ir įstatai

ALPMS likimu rūpinosi kitos pažangios lietuvių organizacijos, ypač LLD. Artėjant LLD suvažiavimui (1923 m.) buvo diskutuotas

ir ALMPS klausimas. LLD XI apskričio konferencija (1923 m. pradžioje) nutarė, kad Literatūros draugija imtųsi iniciatyvos "sujungti ALPMS kuopas su esamais dramatiškais rateliais, kur nėra—įstaigti ALPMS kuopas" ("L.", 1923, saus. 14 d.). Tiesa, pasigirdo ir kritiškų balsų, kad ALMPS esanti tik be reikalo užsikrauta našta ("L.", 1923, kovo 3 d.).

Svarstant klausimą kaip pagyvinti ALMPS veiklą, buvo iškeltas vienas kitas projektas. Pavyzdžiui, siūlyta, kad ALPMS prisidėtų prie Lietuvių literatūros draugijos (LLD) "meno skyriaus prie LLD" teisėmis, su savo komitetu. Rekomenduota esant reikalui steigti ir naujus meno skyrius prie LLD kuopų ("L.", 1922, kovo 3).

Tačiau šie sumanymai nesusilaukė didesnio pritarimo. Iš esmės LLD ir Lietuvių moterų progresyvaus susivienijimo sluoksniuose vyravo nusistatymas, kad ALPMS turi būti savarankiška organizacija. Jai stiprėti daug talkino rinėtos visuomeninės-kultūrinės pažangiųjų lietuvių draugijos, padėdamos kurti ALPMS kuopas, apskritai burti į jos gretas darbininkų meno jėgas.

Taigi, ALMPS įkūrimo data laikytini 1922 metai. Jos pradinio organizavimosi periodas tęsėsi daugiau kaip metus laiko—iki šios Sąjungos suvažiavimo. Kol kas tiksliai nenustatyta, kada įvyko ALMPS pirmasis suvažiavimas. Vieni (A. Petrika) nurodo 1923 m., kiti (R. Mizara)—1924 m. datą. Šį klausimą reikia dar tyrinėti. Pirmieji Sąjungos įstatai ("Konstitucija Amerikos lietuvių proletarų meno Sąjungos" pasirodė 1924 m. matyt, jau po suvažiavimo. Tat 1924 m. ALPMS jau buvo galutinai apiforminta, kaip savarankiška darbininkų meno organizacija.

Įstatuose nurodyta, kad ALPMS tikslas yra kovoti prieš buržuazinės ideologijos įtaką. Užsibrėžta platinti proletarinio meno kūrinius, organizuoti koncertus, parodas, kitus kultūros renginius, leisti proletarinius scenos veikalus, dainų rinkinius, steigti darbininkų bibliotekas, skaityklas ir kt.

Jaunystę šlovina studentiška daina

GRAŽINA LIŪKAITYTĖ
Vilniaus universiteto studentė

“Paskutinė polka!”—pasigirdo nuo scenos, ir jaunuoliai pora už poros vėl įsisuko į smagaus šokio sukūrį. “Paskutinė polka!”—dar ne sykį teko išstarti šiuos žodžius, nes žiūrovai, lyg nenorėdami tikėti, kad tai iš tiesų paskutinis šokis, paversdavo salę į plojimų jūrą, vėl ir vėl reikalaudami “Paskutinės polkos”. . .

Šiuo šokiu pagal tradiciją užbaigia savo pasirodymus Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto nusipelnęs dainų ir šokių ansamblis. Jau trisdešimt penki metai iškilminguose universiteto vakaruose, respublikos rajonuose, kolūkiuose ir toli už Lietuvos ribų perpildytose salėse skamba linksma studentiška daina, liaudies muzika, o grakštus jaunatviškas šokis kelia ant kojų ir jauną, ir seną.

Dabartinio ansamblio užuomazga—tai keliolika jaunų entuziastų, susibūrusių kadaise į nedidelį tautinių šokių ratelį. Kasmet stiprėjanti studentų meno saviveikla palaiptai tapo neatskirama akademinio gyvenimo dalimi, sutelkusi į vieningą kolektyvą gausų būrį šokėjų, dainininkų ir orkestrantų.

Ansamblio pasirodymai tarsi perteikia lietuvių liaudies džiaugsmus ir svajones, pasakoja apie Lietuvos grožį. Birbinių, kanklių ir skudučių skambesys, melodingos dainos ir nuotaikingi šokiai ne sykį virpino žiūrovų širdis ne tik plačiosios Tarybinės šalies didžiuosiuose miestuose, bet ir Austrijoje, Belgijoje, Suomijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, Bulgarijoje, Čekoslovakijoje . . . O štai Prancūzijos žemėje pabuvota net dusyk.

1976 metais ansamblis dalyvavo XII tarptautiniame folkloro festivalyje, o po metų mums buvo suteikta didelė garbė ir atsakomybė atstovauti respublikos menui Paryžiaus mugėje veikiančiame Tarybų Lietuvos paviljone,—pasakoja ansamblio meno vadovas LTSR nusipelnęs artistas Vidas Aleksandravičius,—Prancūzus ypač sužavėjo mūsų lyriniai šokiai “Kepurnė,” “Rezginėlė.” Gastrolių užsienyje metu žiūrovai ne išsyk patiki, kad prieš jų akis—mėgėjai, ir ypač stebisi profesionaliai aukštu artistų meistriskumo lygiu. Kada ir kaip tie studentai visur suspėja, kodėl jie taip noriai tuo užsiima?”

Į šiuos klausimus savo entuziazmu bene geriausiai atsako patys studentai. Tereikia bent vieną sykį pamatyti, kaip jie, būsimieji medikai ir filologai, fizikai ir teisininkai, matematikai ir istorikai, atsispyrę jaunatviškoms laisvalaikio pagundoms, kas antrą dieną skuba į universiteto Aktų salę, kad vėl pasinertų į liaudiškos muzikos gelmes. Belieka dar pasakyti apie tuos, kurie jau kelinti metai nebelanko senojo universiteto auditorijų, tačiau niekaip negali išsiskirti su “savo ansambliu.” Edvardas Lukoševičius jau mokytojauja Trakų internatinėje mokykloje, tačiau niekad nepraleidžia nė vienos repeticijos, nė vieno koncerto. O teisininkas Saulius Jakštas, dažnai būdamas komandiruotėse, atskuba sostinėn iš bet kurio respublikos kampelio.

Tapti ansambliu ne taip paprasta. Pakanka pasakyti, kad iš 150 merginų tik šešios-aštuonios tampa “laimingosiomis” šokėjomis. Tad ir tinginiai nevalia . . . Studentai brangina savo vadovų darbą. Baletmeisterės LTSR nusipelnusios artistės E. Morkūnienė ir T. Kalibataitė, choro vadovas LTSR nusipelnęs artistas V. Četkauskas atėjo čia dirbti dar tada, kai dabartiniai ansamblinukai skaičiavo pirmąsias savo gimimo dienas. Atėjo ir užsikrėtė studentų jaunyste, nuotaika, entuziazmu. Taip ligi šiol tęsiasi bendras vadovų ir ansamblio gyvenimas, bendri repeticijų vakarai.

Bendrais džiaugsmais ir pergalių skoniu dalijasi su universiteto saviveiklininkais žinomi respublikos kompozitoriai—ansamblio bičiuliai V. Montvila, J. Juozapaitis, A. Bražinskas, kurių kūrinius patys pirmieji atlieka studentai.

Suplukę, tačiau džiaugsmingom šypsenom pasidabinę, atsisveikina su dėkingais žiūrovais universiteto meno saviveiklininkai. Ligi naujų susitikimų, ligi naujų polkų, senosios Alma Mater jaunyste!

Kiemo teatras

Vilniaus universiteto arkos ir skliautai dar mena Adomo Mickevičiaus deklamuojamas skambias eiles romantiniuose tratalizuotuose vakaruose, o galbūt ir dar žilesnius laikus, kai prieš keturis šimtmečius šios aukštosios moky-

klos teatras savo spektaklius pavertė masiniais renginiais, rodomais kiemuose, gatvėse ir aikštėse. Šios tradicijos gyvuoja ir šiandien.

Dabartinis universiteto Kiamo teatras gimė 1966 metų pavasarį, kai režisierius Vladas Limantas Sarbievijaus kiemelyje su dramos studijos nariais surengė vakarą "Poezijos pavasaris po Vilniaus skliautais."

Kuo gi įdomus šis teatras, tur būt ne vien tik dangaus skliautu stogo vietoj?

— Mūsų meninis devizas—ne priartėjimas prie žiūrovo, o scenos ribos ardymas apskritai. Svarbu, kad būtų žiūrovai ir aktoriai,—samprotauja V. Limantas.—Statėme spektaklius mažame ir dideliame kieme, prie arkų ir prie sienos. Statėme pilyje: mes ieškome tokios erdvės, kurioje galėtume pilniau atskleisti žmogaus veiklos sąmonės ir jausmų prasmę.

Universiteto teatras—originalus (vienintelis tokio pobūdžio teatras Tarybų Sąjungoje), jis atgaivino mokyklinio bei klotimo teatro tradicijas, suteikė joms naują turinį. Žiūrovai ypač pamėgo Vydūno misterijas "Pasaulio gaisras," "Probočių šešėliai," poezijos teatro spektaklius "Vilniaus kronikos," "Heroica." Spektakliai-koncertai, vadinamieji "Inauguratio," vaidinami renginių pradžioje. Tai viduramžių balagano tipo vaidinimo atgaivinimas ir mokyklinio teatro personažų atkūrimas bei perfrazavimas scenoje—Akademija, Protas, Gandas, Vilnius ir t. t. Šiuos vaidinimus lydi eisenos, magijos "stebuklai," muzikiniai intarpai . . .

Dramos studijoje studentai trejus metus mokosi vaidybos meno, po to dar dvejus metus vaidina. Režisierių V. Limanto, L. Ciunio, N. Kurklietytės vadovaujami, jie kasmet paruošia po tris-keturias premjeras, kiekvieną rudenį ir pavasarį organizuoja teatro dienas, kai svečiuosna suvažiuoja teatrai iš kitų šalies miestų. Jaunatviška fantazija jau lyg ir nebetelpa savosios Alma Mater kiemuose, tad ima ir patraukia Kiamo teatras pasižmonėti tiesiai į ežeringuose Trakus, pilies menėn. Ir senieji mūrai, sapnuodami iečių ir kalavijų žvangesį, klausosi, ką šneka valdovas Šarūnas. Aktoriai ir žiūrovai, tapę V. Krėvės dramos "Šarūnas" dalyviais, nė nepagalvoja, kad ten, sostinėje, bokšto laikrodis ką tik nurimo po paskutinio, dvyliktojo dūžio, o Trakų pilies kiemuose jau viešpatauja nakties ramybė . . .

Vasaros vakaras

Svyra tulpės žiedas,
Merkiasi lengvai,
O palangėj uodas
Skundžiasi gailiai.

Laumės tiesia giją,
Snaudžiančioj lankoj.
Jos plušės per naktį
Vienos sutemoj.

Ir žalmargė suka,
Tingiai pro vartus.
Slaistos apie kojas
Rainis nerangus.

Jau ir bėris žvengia,
Pievoje žalioj.
Tuoj sušvis žvakutės
Gelmių glūdumoj.

O vandens lelija
Sapną susapnuos,
Kaip ryte mergaitė
Čia kasas šukuos.

Svyra tulpės žiedas,
Rymo jau pušis.
Tuoj į mano langą
Pasibels naktis.

Pabudimas iš miego

*Kiek sniego prisnigo,
Pripustė, prišalo.
Kaip gūdžiai prieš aušrą
Šaligatvį valo.
Po sapno košmaro
Širdin įsibrauna
Alpinantis garsas.
Taip koją nupjauna.
Taip atveria žaidą.
Taip kraujas ištrykšta.
Taip laužomi kaulai
Trupėdami girgžda.*

*Pusiaumiegės naktys
Ir sambrėškos balkšvos.*

Alfonsas Maldonis